

**ЖУСУП БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

**Генерал майор Э. А. АЛИЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЧКИ ИШТЕР МИНИСТРЛИГИНИН
АКАДЕМИЯСЫ**

Диссертациялык кеңеш Д 12.20.610

Кол жазма укугунда

УДК: 343.132.2. (575.2)(034.03)

Жолдошов Максатбек Арзимаматович

**Диний экстремизмди териштирүү методикасынын өзгөчөлүктөрү
(криминалистикалык аспектилер)**

**Адистик. 12.00.09 – жазык процесси, криминалистика ыкчам-издөө
ишмердиги.**

**Юридикалык илимдеринин кандидаты
илимий даражасына изденүү диссертациясынын
авторефераты**

Бишкек 2022

Ош мамлекеттик юридикалдык институтунун жазык укугу жана процесси кафедрасында **диссертация аткарылды.**

- Илимий жетекчиси:** **Токторов Эгемберди Самидинович**
Юридика илимдеринин кандидаты, доцент,
Ош мамлекеттик юридикалдык институтунун ректору
- Расмий оппоненттер:** **Сманалиев Кынатбек Мойнокович**
Юридика илимдеринин доктору, профессор,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридика факультетинин деканынын м.а.
- Калдыбай уулу Мирлан**
Юридика илимдеринин кандидаты
- Жетектөөчү уюм:** Туран Университетинин Гуманитардык-юридика факультетинин юриспруденция жана эл аралык укук кафедрасы (дареги: 050000 Республика Казакстан, Алматы шаары, Сатпаев көчөсү 16-18,18а).

Диссертациялык ишти коргоо 2022-жылдын “31” мартында саат 10:00дө, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Кыргыз Республикасынын ички иштер министрлигинин академиясынын алдындагы, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Киев көчөсү 132; конференц-зал (ауд 209) дарегинде жайгашкан юридика илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын изденүүнү коргоо боюнча Д.12.20.610 диссертациялык кеңешинин отурумунда болот. видеоконференция ссылкасы: <https://vs1.vak.kg/b/122-gwp-nev-thn>

Диссертация менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин 720024, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Жибек-Жолу 384 жана милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Кыргыз Республикасынын ички иштер министрлигинин академиясынын, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Ч. Валиханов 1”А”(эски Чолпон-Ата); даректеринде жайгашкан библиотекаларынан таанышууга болот. Ошондой эле, диссертациялык кеңештин сайтыда <http://disserlaw.knu.kg> бар.

Автореферат «28» февраль 2022-жылы таркатылды

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы

юридика илимдеринин кандидаты, доцент:

Абдукаримова Н.Э.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ.

Изилдөө темасынын актуалдуулугу: Кыргыз Республикасынын Конституциясынын ченемдерине, кылмыш-жаза жана жазык процесстик мыйзамдардын жоболоруна ылайык, Кыргызстанда калкты кылмыштардан коргоо, аны менен катар, экстремистик багыттагы кылмыштуу кол салуулардан коргоо кепилдикке алынган. Акыркы жылдарда, экстремистик багыттагы катталган кылмыштардын жалпы санынын өсүү тенденциясы байкалууда. Ошого байланыштуу, инсандын укугунун, мамлекеттин конституциялык абалынын корголуусун камсыздоо деңгээлин жогорулатуу зарыл, анткени, аталган кылмыштар коомдук резенанс жаратат. Кыргыз Республикасынын ички иштер министринин областтар боюнча калыптанган коомдук-саясий кырдаалдагы кылмыштуулуктун жалпы анализи, экстремистик багыттагы кылмыштын эсеби өскөндүгүнөн кабар берет. Болгондо да диний экстремизмдин катуу өрчүгөнү байкалат.

Мисалы алсак, 2016-жылдан баштап, азыркы учурга чейин (2021-жылдын 9 айы) 2874 экстремистик багыттагы кылмыштар аныкталды. 2016-жылы 180 экстремистик багыттагы кылмыштар аныкталган, 2017-жылы 597 аныкталды, 2018-жылы 563 кылмыш аныкталды, 2019-жылы 577 аныкталды, 2020-жылы 467 аныкталды, 2021-жылдын 9 айында 490 кылмыш аныкталган.

Аталган кылмыштардын жалпы санынын өсүү тенденциясы анык билинет. Диний-экстремизм менен байланышкан бардык кылмыштар статистикалык отчеттордо чагылдырылбаганы көрүнүп турат. Изилденип жаткан категориялардан кылмыштар көп учурда квалификациялык белгиси болгон - улуттук, расалык, диний жек көрүү же диний душмандык мотивдерин эске албастан квалификацияланат. Андан сырткары, кылмыштан жабырлануучу жактар, коркуу сезимдеринен, департация болуудан качуу себептерден улам кол салуулар жөнүндө арызданышпайт. Мындай учурларда экстремистик багыттагы кылмыштар катары каралбайт. Мындай категориядагы кылмыштардын коомго коркунучтуулугу латенттүүлүгү менен мүнөздөлөт жана уюшулган диний радикалдык топтор тарабынан жасалат. Бул кылмыштар улуту, расалык таандуулугу, дин тутуму, социалдык жана укуктук корголуу деңгээли боюнча бир категорияга кирген белгилүү жактарга карата жасалат.

Азыркы мезгилде Кыргыз Республикасынын мусулмандар дин башкармалыгынын чечим чыгаруучу, аткаруучу органдары диний-экстремизмдин (анын ичинде эл аралык) чакырыктарына активдүү реакция жасабай жатышат. Аларга каршы күрөшүү үчүн иш жүзүндө каршы чараларды уюштуруу болбой жатат. Экстремизм жана терроризм менен күрөшүүгө ишмердүүлүгү багытталган тийиштүү укук коргоо органдарынын,

атайын мамлекеттик кызматтардын ишмердиги, укуктук жактан түйшүк тарттыруу негизги багыты болгондой.

Экстремизмге каршы күрөшүү суроолору 2005-жылдын 17-августунда кабыл алынган №150 «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү» жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамынын кабыл алынуусунун жардамында чечилип баштаган [2005-жылдын 17-августунда кабыл алынган №150 «Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү» жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамыны (өзгөртүү жана толуктоолор менен 02.08.2016-ж. абалы) электрондук ресурс - *жеткиликтүү*: // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30307867].

Кыргыз Республикасынын укук коргоо органдарынын жана атайын мамлекеттик кызматтарынын тергөөчүлөрү, ыкчам кызматкерлери экстремизм менен эффективдүү күрөшүүгө толук кандуу даяр болбой калышты. Жекече карасак, ыкчам жумушкерлер ар дайым эле бул тектүү криминалдык процесстерди көзөмөлдөй, шектүү жактарды өз учурунда аныктай алышпайт. Тергөөчүлөр бардык учурда эле, бул категориядагы кылмыш иштери боюнча далилдерди сапаттуу жана толугу менен топтой алышпайт. Эксперттер бардык эле учурда, далилдерди толук кандуу изилдөө жүргүзүшө алышпайт, жана көбүнчө кылмыш ишин териштирүүгө, кылмышкердин жүзүн ачууга жараксыз корутунду беришет. Жогорку баяндалгандарды белгилеп, мындай жыйынтык чыгарууга болот, диний экстремизмдин бетин ачуудагы жана териштирүүдөгү бар көйгөйлөрдү комплекстүү изилдөө зарыл. Ошондой эле, жазык процессинин, криминологиянын, криминалистиканын, ыкчам издөө, эксперттик иш-аракетинин теоретикалык жоболорун практикалык колдонууну илимий негиздөө зарыл.

Диний экстремизм көрүнүштөрүнүн активдешүүсү, радикализм, коомдук коркунуч деңгээлинин жогору болуусу, ведомствонун ичиндеги жана эл аралык укуктун кызматташуу негизинде өз-ара аракеттенүүдөгү көйгөйлөрдүн болуусу, негизделген жеке методикалардын жана практикалык сунуштардын жоктугу, тергөө ишмердигинин ташталган чакырыктарга алсыз аракет көрүүсү, булардын бардыгы ушул диссертациялык изилдөөнүн темасын тандоону шарттады.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Бул илимий изилдөө автордун демилгеленген иши болуп эсептелет. Диний экстремизмге каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү илимий изилдөө жана Кыргыз Республикасынын укук коргоо органдарынын практикалык ишмердиги менен тыгыз байланышкан.

Изилдөөнүн максаттары жана тапшырмалары: Диссертациялык иштин максаты болуп, диний экстремизмди териштирүү методикасынын көйгөйлүү аспектилерин комплекстүү теоретикалык изилдөө эсептелет. Анын негизинде, диний экстремизмди териштирүү менен байланышкан сотко чейинки өндүрүш жүргүзгөн органдардын ишмердигин оптимизациялоо боюнча илимий негизделген методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Көрсөтүлгөн максаттарга жетүү үчүн кийинки *тапшырмалар* коюлган:

1. учурдагы шарттарда диний экстремизмдин таралуусу үчүн өбөлгө болгон абалга жана негизги факторлорго комплекстүү анализ жүргүзүү;
2. диний экстремизм менен байланышкан кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөлөрүнүн карап чыгуу;
3. диний экстремизмдин териштирүүнүн алгачкы этабынын багыттарын аныктоо боюнча тергөө кырдаалдарынын ордун анализдөө;
4. диний экстремизмдин териштирүү учурунда тергөө органдары менен алгачкы текшерүү органдарынын өз ара аракеттенүү формаларынын өзгөчөлүктөрүн аныктоо;
5. диний экстремизмдин териштирүүдөгү кээ бир тергөө амалдарынын өндүрүш тактикасынын өзгөчөлүктөрүн изилдөө;
6. диний экстремизмге каршы күрөшүү боюнча КМШ өлкөлөрүнүн эл аралык кызматташуусунун кээ бир аспектилерин карап чыгуу;
7. диний экстремизмге каршы күрөшүүдө колдонулган чараларды жакшыртуу боюнча илимий негизделген сунуштарды иштеп чыгуу;

Диссертациянын илимий жаңылыгы диний экстремизм көрүнүштөрүн териштирүү методикаларынын укуктук жана уюштуруучулук аспектерин, Кыргыз Республикасынын аракеттеги жазык-процессуалдык мыйзамдарынын контекстинде диссертациялык деңгээлде изилдөө жүргүзүлгөн алгачкы иштерден болуп эсептелгендигинде. Ошондой эле, диний экстремизм чөйрөсүндөгү кылмыштарды териштирүүнүн баштапкы этаптарындагы сотко чейинки өндүрүш жүргүзгөн органдардын ишмердигин жакшыртуу боюнча сунуштар иштелип чыгышында.

Илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдө чагылдырылды:

- жалпысынан КМШ өлкөлөрүндө жана өзүнчө алганда Кыргыз Республикасында диний экстремизмдин таралуусуна өбөлгө түзгөн жагдайлардын себептүү топтомуна автордук көз карашы баяндалды, «диний экстремизмге» жана анын курамык белгилерине автордук түшүнүк конкреттештирилди жана аныкталды;
- учурдагы диний экстремизмдин өзгөчөлүктөрү, абалы, каралып жаткан абдан коркунучтуу социалдык феномендин криминологиялык-

криминалисттик мүнөздөлүш контексиндеги башка тиешелүү белгилери чагылдырылды;

➤ диний экстремизм боюнча иштердеги кароо, сурак, тинтүү, экспертиза дайындоо сыяктуу тергөө амалдарын жүргүзүүдөгү сотко чейинки териштирүү органдарынын ишмердигинин эффективдүүлүгүн арттыруу үчүн шарттар баяндалды;

➤ диний экстремизмдин бетин ачуудагы, териштирүүдөгү калыптанган тергөө, ыкчам-издөө жана эксперттик практикалардын көйгөйлүү аспектилерине кеңири анализ берилди жана аларды жеңүүнүн жолдору сунушталды;

➤ диний экстремизмге каршы күрөшүү үчүн талап кылынган комплекстүү ыкчам-издөө иш-чараларынын тизмегине автордук көз карашы берилди;

➤ диний экстремизмди териштирүү үчүн маанилүү болгон тергөө амалдарынын, далилдерди максималдуу объективдүү баалоонун эффективдүүлүгүн арттыруу максатында теология, дин таануу, тарых, психология, психиатрия, жана башка кошумча илимдердин атайын билимдерин пайдалануунун негизги багыттары иштелип чыкты жана аргументтештирилди;

➤ тергөөчүнүн, алгачкы текшерү органынын, мамлекеттик жана муниципалдык кызматтардын мыйзамдуулук, макулдашуу, жашырындуулук, өз ара жардам принциптеринин талаптарына негизделген, туруктуу өз ара кызматташуусун уюштуруунун автордук сунуштары калыптандырылды;

➤ аталган категориядагы иштер жөнүндө сотко чейинки өндүрүштүн кийинки баскычтарын аныктоо боюнча типтүү тергөө кырдаалдарынын маанилүүлүгү чагылдырылды;

➤ КМШ өлкөлөрүндө диний экстремизмге каршы күрөшүү боюнча мамлекеттер аралык өз ара байланышты уюштуруу боюнча эл аралык кызматташууда жаралган суроолорду чечүү боюнча перспективдүү багыттары сунушталды.

Иштелип чыккан практикалык сунуштар, каралып жаткан категориядагы иштер боюнча жеке криминалистикалык методикаларды жакшыртуу үчүн негиз болот.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү диссертацияда келтирилген жыйынтыктарды, сунуштарды, диний экстремизмдин бетин ачуу, териштирүү боюнча тергөө органдарынын алдында турган тапшырмаларды чечүү үчүн пайдалануу мүмкүнчүлүгүндө турат. Ошондой эле, диний экстремизм көрүнүштөрүн териштирүү субъектилеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүсүн уюштурууну жакшыртуу боюнча практикалык ишмердикте пайдаланууда турат.

Сунушталган илимий иштин теоретикалык жоболору жазык процесси, криминалистика, ыкчам-издөө ишмердиги боюнча окуу, методикалык адабияттарды иштеп чыгып, жалпы жана атайын профилдеги жогорку окуу жайларга киргизүүдө пайдаланылышы мүмкүн.

Коргоого алып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору:

1. Диний экстремизм дегенде «аныкталган диндин (конфессиянын) базасында түзүлгөн, бөлөк диний агымдарга жана башка көз караштагыларга карата катуу күрөшүүсү, такыр кабыл албоосу, чыдагыстыгы менен мүнөздөлгөн, мүчөлөрү тарабынан коомго коркунучтуу болгон улуттук, расалык же диний кастыкты козутууга, бийликти күч менен басып алууга, конституциялык түзүлүштү өзгөртүүгө багытталган жосундарды ишке ашырган же жогорку аракеттерди жасоого чакырган коомдук жана диний бирикмелердин (уюмдардын же топтордун) ишмердигин түшүнүү керек. Ошондой эле, ушул сыяктуу укукка жат жосундарды жасоо максаттары үчүн уюмдарды түзүү, ага барабар материалдык-техникалык көмөк көрсөтүү жана каржылоо».

2. Социалдык феномен катары диний экстремизм үчүн кийинки өз-ара байланышка формалар мүнөздүү: 1) а) диний аң-сезим (кабыл алуу), ал кийинкилер менен мүнөздөлөт: а) башка бардык диний идеяларды, көз караштарды тануу, бир гана диндин (идеянын) чындык экенине ишенүү; б) конкреттүү диний идеянын маанилүүлүгүн (баалуулугун), башка бардык динге байланышпаган жана диний агымдарга салыштырмалуу ашыра баалоо, кандай гана кырдаал болбосун ал идеяны көздөөгө даяр болуу; 2) диний доктрина, ал кийинкилер менен мүнөздөлөт: а) жарыяланган диний топтун идеологиясына дал келбеген, объективдүү өкүм сүргөн адамзат баалуулуктарынын иерархиясын тануу жана жалпыга маанилүү эрежелерге, ченемдерге баш ийбөө; б) аларды курчаган чөйрөдөгү көйгөйлөрдү чечүүдө өз билемчилик кылуу жана өздөрүнүн жолдорун сунуштоо; в) коомдо кабыл алынган, реалдуу үстөмдүк кылган жалпы адамдык, диний, социалдык нормаларга радикалдуу каршылык кылуу; г) диний экстремистердин ою боюнча, жарыяланган чыныгы диний доктринага дал келбеген, коомдук салттарга жана укуктук ченемдерге негизделген адеп-алкактык, моралдык принциптердин маанилүүлүгүн толук четке кагуу жана кабыл албоо; 3) чындык катары фанаттык менен кабыл алынган диний доктринаны ишке ашыруудагы кылмыштуу активдүүлүк; 4) натыйжада диний экстремисттик уюмдун элементи катары диний доктринаны борборлоштурууну түзүү жана кошуу.

3. Диний чөйрөдөгү экстремизмдин пайда болуусуна түрткү болгон негизги факторлор болуп кийинки жагдайлар эсептелет: 1) диний экстремизм улуттар аралык кылмыш болуп саналат, бирок, Борбордук Азия

чөлкөмүндөгү бардык мамлекеттер жана алардын кошуналары (Өзбекстан, Таджикстан–ТБАО, КЭР-СУАР) экстремизмге каршы күрөшүү көйгөйлөрүн чечүүдөгү мамлекеттер аралык жана эл аралык кызматташууну колдошпойт. Өздөрүнүн мыйзамдарын эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган мамилелерди жана ченемдерди сактоо принциптерине бириктирүү менен шайкеш келтирүү суроолорунда чечкиндүүлүк жок; 2) КМШ өлкөлөрүндө диний экстремизм көйгөйлөрү көбүнчө, мамлекеттин ички көйгөйү катары гана кабыл алынат. Криминогендик кырдаалдын начарлаган абалындагы көйгөйдү чечүүдөгү жардам көрсөтүүгө кылынган аракеттер болсо, мамлекеттин ички иштерине киришүү катары кабыл алынат. Анда да, кошуна өлкөлөрдүн пикирин, эл аралык кылмыш-жаза укугунун ченемдерин эске албастан, өздөрүнүн жеке ыкмалары менен бул көйгөйдү чечүүгө аракет кылышат. 3) КРдагы чыныгы кырдаалдын себеби коомдун көп бөлүгүнүн өздөрүнүн абалына наарызы болгондугунда, ошол эле учурда улуту, расасы, диний ишеними, социалдык статусунун тиешеси жок. Себеп, диний фундаментализм менен экстремизм идеяларын ишке ашырууга түрткү болгон объективдүү жана субъективдүү учурлардын болгондугунда жатат; 4) коомдун ар түрдүү бөлүктөрүнүн, салттуу жана маргиналдык диний конфессиялардын, топтордун ортосундагы латенттүү антагонизмдер (же коомдук мамилелердин антагонизми); 5) коом менен эң маанилүү болгон социалдык, диний, саясий мамилелер чөйрөсүнө мамлекет тарабынан жетишсиз таасир этүү жана көзөмөл кылуу; 6) коомдо рухий, адеп-алкактык, идеологиялык багыттагы ээрчүү үчүн туруктуу ориентрдин жоктугу, дин өкүлдөрүнүн өздөрүнүн билим деңгээлинин абдан төмөндүгү; 7) жаралган көйгөйлөрдү чечүүдө мамлекеттик органдар тарабынан репрессивдүү, жазалоочу ыкмаларды колдонуусу, ошондой эле, мамлекет – коом диалогунун жоктугу. Аны менен бирге эле эстен чыгарбоо керек болгон нерсе, диний экстремизмдин маңыздуу курамы, бардык жердеги антагонизмге багытталган радикалдуу, агрессивдүү жүрүм-турум формасында жана жалпы кабыл алынган ченемдерге, мамлекеттик укуктук ченемдерге каршы күрөшүүдө бекитилген; 8) өлкөнүн экономикасынын алсыз болуусунан улам коомдун көп бөлүгүнүн маргиналдуулугу; 9) диний экстремизмдин жалпы Борбордук Азия өлкөлөрүндөгү чагылышынын жана тийгизген таасиринин глобалдуулугу; 10) республикада агитациялык-пропагандалоочу жана өзүнө тартуучу ишмердик жүргүзгөн ички экстремисттик жашыруун топтордун болуусу; 11) республиканын калкына эркин жеткиликтүү болгон, ДЭУ аракеттери кенен тараган интернет ресурстарынын ишмердиги; 12) жашыруу жана мыйзамсыз миграция, начар чек ара көзөмөлү, жетүү кыйын тоолу аймактардын болуусу, ошондой эле Борбордук Азиядагы мамлекеттер аралык чек аранын ачыктыгы диний

экстремисттик уюмдардын мүчөлөрүнүн көзөмөлсүз кыймылына шарт түзөт; 13) улуттар аралык мамилелердеги чыңалуунун күчөөсү; 14) калтын арасындагы укуктук нигилизмдин өсүп өнүгүүсү; 15) коомдун мүлктүк абалы боюнча бөлүнүүсүнүн эсебинен, коомдук мамилелердеги кризис.

4. Кылмыштарды териштирүүнү пландоо жана өз ара аракеттенүүнү уюштурууда, ыкчам коштоодо же тергөөнү камсыздоодо биргелешкен ыкчам тактикалык комбинацияларды пландоого, иштеп чыгууга көңүл бурулса тактикалык жактан туура болот. Анткени, ыкчам жол менен алынган далилдерди тиркөөнүн мыйзамдуулугунда жана ларды кийинки процессуалдык трансформациялоодо көп учурда көйгөйлөр келип чыгат. Атайын тергөө амалдары институтунун киргизилишине карабастан, ыкчам-издөө ишмердигинин натыйжаларын далил катары трансформациялоо процедурасы жана аны кийин жазык-процессуалдык далилдөөдө колдонуу актуалдуу көйгөйлөрдүн бири болуп саналат..

Бул иштер боюнча ыкчам издөө ишмердигин жүзөгө ашыруунун татаалдыгы бир катар укуктук, методикалык, уюштуруучулук, техникалык мүнөздөгү көйгөйлөр менен шартталган: а) кылмыш ишин козгоо институтунун кайрадан киргизилгенине жана ыкчам-издөө ишмердиги жөнүндө мыйзам менен кылмыш-жаза кодексинин карама-кашы келүүсүнө байланыштуу, сотко чейинки өндүрүш процессиндеги ыкчам-издөө иш-чараларынын өндүрүш тактикасынын, ошондой эле ыкчам-издөө ишмердигинин натыйжаларын тиркөөнүн көйгөйү; б) диний экстремизм чөйрөсүндөгү кылмыштарды жасоонун жаңы ыкмаларын далил абалына алып келүү көйгөйү.

5. Кылмыштуу топтордун, деструктивдүү жана экстремисттик кыймылдардын ишмердигин ачыктоонун, алдын алуунун татаалдыгы кийинкилерде экендиги негизделет: 1) Кыргызстандын аймагында мындай уюмдар көбүнесе жашыруун аракеттенишет, алардын көпчүлүгүнүн формалдуу уюшулган структурасы жок, көбүнчө сырттан башкарылат; 2) алар жашыруун топтордун тармагын элестетет, болгон байланыш жана маалымат каналдары аркылуу интернетти кошуп, пропаганда жүргүзүшө алышат, ар трдүү социалдык структурада иштей алышат; 3) көпчүлүк экстремисттик диний уюмдар негизинен жаштарга жана аялдарга басым жасашат, ал коомдогу туруктуулукка жана коопсуздукка, экономиканын жакшы өнүгүүсүнө, коомдун рухий жашоосуна, салттык үй-бүлөлүк баалуулуктарга коркунуч алып келет; 4) радикалдык жана диний экстремисттик идеяларды жайылтууга эң аярлуу аймактар болуп, альтернативдик маалымат булактары шок болгон, светтик билим начар, экономикалык ишкердик жана социалдык коргоо үчүн мүмкүнчүлүк чектелген, ошондой эле, профилактикалык иштер жок болгон райондор

эсептелет. 5) өлкөдөгү диндин радикалдашуусуна аныкталган өлчөмдө чет өлкөлүк диний экстремисттик борборлордун жана уюмдардын, анын ичинде билим берүү уюмдарынын таасири астында жүрүүдө. Чет өлкөлөрдөгү окуу борборлордун бүтүрүүчүлөрү Кыргызстан элинин жашоо образына, маданиятына, түспөлүнө, кийимине, жүрүм-турум стандарттарына дал келбеген бөтөн көрүнүштөрдү алып жүрүүчүлөр жана барып келген өлкөнүн идеологиясын, менталитетин жайылтуучулар болуп калууда.

6. Тергөө өндүрүшүнүн субъектилери менен ыкчам коштоону жүргүзгөн субъектилердин уюшумдуу өз ара аракеттенүүсүнө таасирин тийгизүүчү мүнөздүү белгилери жана шарттары болуп кийинкилер эсептелет: 1) диний экстремисттик уюмдардын активдүүлүгүнүн бардык формаларынан сактануу максатында уюштурулган фильтрациялык (тазалоочу), эскертүүчү, профилактикалык иш-чаралар; 2) моралдык, нравалык негиздер, калыптанып калган турмуштук мамилелер жана калктын социалдык жактан бөлүнүшү; 3) Оперативдүү-издөө аракеттери жүрүп жаткан жердин аймактык табигый шарттары, калктуу пункттардын этникалык курамынын өзгөчөлүктөрү; 4) диний экстремисттик уюмдардын аракеттеринин мотивациясы, максаты жана аракеттенүү ыкмалары, алардын тактикаларынын жана мүмкүнчүлүктөрүнүн өзгөчөлүктөрү; 5) экстремисттик топтордун мүчөлөрүнүн психологиялык өзгөчөлүктөрү, интеллектуалдык деңгээли, ой жүгүртүү образы, диний фанаттык деңгээли, социалдык адаптацияга болгон жөндөмү. Ошол эле учурда, диний экстремизмди иликтөөнүн алкагында тергөөнү ыкчам камсыз кылууда өз ара аракеттенүүнүн уюштуруу маселелерин чечүү үчүн, тергөө-ыкчам тобунун жетекчиси ыкчам-иликтөө ишинин субъектилерине иликтөө үчүн зарыл болгон конкреттүү маалыматты түзүүгө багытталган конкреттүү ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүнү көрсөтүү менен жүйөлүү көрсөтмө берүүгө тийиш: а) изилденип жаткан жактын социалдык абалын жана жашоо шарттарын тактоо; б) жакын туугандарды, досторду, тааныштарды, кошуналарды камтыган коомдук чөйрө; в) адамдын психологиялык, моралдык, этикалык, позициялары; ошондой эле анын диний ишенимдери; г) зыярат кылуучу жана диний культтарды жана ырым-жырымдарды өткөрүү жерлери; д) интернет кат алышуу жана байланыш боюнча маалыматтарды белгилөө; е) уюлдук байланыш аркылуу экстремисттин (экстремисттик топтун) социалдык чөйрөсү; ж) экстремисттик уюмдун (топтун же бирикменин) банктык эсептеринин которулуусу жана акча каражаттарынын топтоолуусу.

7. Диний экстремизмдин көрүнүштөрүнө каршы аракеттенүү жаатында ички иштер органдарынын жана башка укук коргоо органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн негизги формалары болуп төмөнкүлөр саналат: 1) диний

экстремизмдин алдын алуу же ага бөгөт коюу боюнча макулдашылган биргелешкен жана (же) макулдашылган иш-чараларды өткөрүү; 2) диний экстремизмге каршы аракеттенүүгө багытталган ыкчам-иликтөө иш-чараларын, тергөө иш-чараларын өз убагында макулдашылган жана макулдашылган жүргүзүү; 3) диний экстремизмге каршы аракеттенүү жаатында зарыл маалыматтар менен алмашуу жана экстремисттик уюмдар (топтор) жөнүндө, анын ичинде алардын иштөө өзгөчөлүктөрү жөнүндө адистештирилген маалымат банктарын түзүү; 4) диний экстремизмге каршы аракеттенүүгө багытталган ыкчам-иликтөө иш-чараларын өткөрүү боюнча суроо-талаптарды аткаруу; 5) диний экстремизм чөйрөсүндөгү кылмыштарга каршы аракеттенүү жаатында кадрларды даярдоо жана тажрыйба алмашуу; 6) диний экстремизмге каршы аракеттенүү жаатындагы көйгөйлүү аспектилер боюнча илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү.

8. Тергөөчүнүн алгачкы тергөө кырдаалын изилдөө боюнча иш-аракетинин жүрүшүндө төмөндөгүлөр болот деп ырасталат: 1) негизги версия да, каршы версия да, анын ичинде төмөнкү параметрлер да келтирилет: а) кылмыштын мотиви диний кастык, диний жек көрүү, диний карама-каршылыктар; б) экстремизмдин башка формаларынын билинүүсү; в) кылмыштын башка курамынын болушу; г) жасалган жосунга карата инсценировкаканын же адашуунун болушу; д) тергөөгө каршы аракеттенүү формаларынын биринин пайда болуу ыктымалдуулугунун болушу; е) аракеттер атайлабаган мүнөздү алып жүргөндүгү. Сунуш кылынган параметрлер тергелип жаткан жазык иши боюнча олуттуу жагдайларды аныктоого арналган жана жасалган кылмыш окуясынын версияларынын объективдүү сыпаттамасы болуп саналган тергөө аракеттерин жана ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүнүн негиздүү системасын түзүү үчүн база боло алат. 2) Алгачкы маалыматтарды жана андан келип чыккан тергөө кырдаалын баалоо менен тергөөчү ошондой эле, тергөөнүн тактикасын аныктайт, алгач тергөө органынын "жардамынын" практикалык зарылчылыгын төмөнкүдөй көрсөткүчтөр боюнча баалайт: а) тергөө өндүрүшүндө күтүлгөн татаалдык жана мүмкүн болуучу кыйынчылыктар; б) тактикалык негиздүүлүк, өз ара аракеттенүүнү уюштуруу үчүн зарыл болгон күчтөрдүн жана каражаттардын көлөмү; в) тергөө аракеттерин жүргүзүүдө ыкчам-техникалык мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануунун ыктымалдуулугу жана негиздүүлүгү; г) тергөө аракеттерин жүргүзүү үчүн аймактын масштабы; д) тергөө аракеттерине катышуучу субъектилердин коопсуздугун камсыз кылуу.

9. Диний экстремизмге байланышкан кылмыштарды тергөөнүн баштапкы этабында калыптанган тергөө кырдаалын төмөнкүдөй мүнөздөөгө болот: а) активдүүлүк денгээлинин жогорулашы; б) туруксуздук; в) көп сандагы

текшерилбеген маалыматтын болушу; г) белгисиздик; д) тергөөгө каршы аракеттенүү; ж) коомдук резенанстын болушу. Белгилей кетсек, учурда калыптанган тергөө кырдаалы кылмыштуу окуяны реалдуу убакыт режиминде чагылдырат, ошол эле учурда, кылмыштын тигил же бул түрүн тергөөнүн жеке криминалистикалык методикасын калыптандыруунун ажырагыс бөлүгү болуп кала берет. Ал, эң элементардуу тергөө жана ыкчам иш-аракеттердин түрүн тандоону аныктоого мүмкүндүк берет. Диний экстремизмге байланыштуу иштер боюнча сотко чейинки өндүрүштү жүргүзүүдө, тергөөчү кылмыш ишин козгоп, өндүрүшкө кабыл алгандан кийин төмөнкү аракеттердин схемалык ырааттуулугун аныктайт: 1) тергөө амалдарын жүргүзүүнүн жалпы планын түзүү тергөөчүгө зарыл; 2) салттуу жана атайын тергөө амалдарынын тартибин жана мүнөзүн аныктайт; 3) тергөө-ыкчам тобунун субъектилеринаныктайт; 4) диний экстремизмдин ар кандай көрүнүштөрүнө тиешелүү тергөө, криминалистикалык, оперативдүү маалымат базаларынан зарыл маалыматтарды талап кылат.

10. Диний экстремизмге байланыштуу кылмыш иштери боюнча тинтүүнүн үч этабынын мазмундук компоненти төмөнкү жоболорго таянуусу керектиги негизделген: *Биринчиден*, тинтүүгө даярдык көрүү стадиясында толук ыкчам маалымат болушу зарыл: а) көзөмөлдөгү субъектилер, оперативдүү каттоо боюнча өтүп жаткандар, маалымат базалары, жана тергөө материалдарыжөнүндө; б) пландаштырылган тинтүү болгон аймактагы диний уюмдардын мүмкүн болуучу саны жөнүндө максималдуу толук маалыматты; в) диний-экстремисттик уюмдардын лидерлери, алардын шериктери жана алардын саны, планы жана тергөө аракети жүргүзүлө турган жайлардын пландашуусунун жекече өзгөчөлүктөрү жөнүндө маалымат. Дин таануу, этностор аралык мамилелер тармагындагы адистерден, психологдордон, тарыхчылардан, Кыргыз Республикасынын Мусулмандар дин башкармалыгынын жетекчилеринен консультациялык маалымат жана компетенттүү корутундуларды алуу маанилүү. Экинчиден, тинтүүнүн негизги этабын ишке ашырууда: а) аны жүргүзүү убактысын жана ордун тергөө-оперативдүү тобунун бардык мүчөлөрү менен макулдашуу тактикалык жактан маанилүү; б) техникалык камсыздоонун жана күч менен колдоонун зарыл каражаттарынын болушун аныктоо; в) тергөө аракетинин жүрүшүндө ар биринин аракеттерин жана алардын мүмкүн болуучу ырааттуулугун белгилөө;

г) тергөө өндүрүшүнүн жүрүшүндө оперативдүү-тактикалык айкалыштардытактикасы, шектүү же айыпкер статусундагы көзөмөлдөгү субъектинин жашаган жеринен, ага таандыкэлектрондук маалыматты алып жүрүүчү каражат табылган учурда,адистер, эксперттер тарабынан андан ары

изилдеп, тергөө өндүрүшү алкагында пайдалануу үчүн алып коюуну сунуш кылат; д) мүмкүн болгон чыр-чатактуу кырдаалды болтурбоо үчүн иштелип чыккан криминалистикалык жана оперативдүү тактикаларды, методдорду колдонууну ойлонулуштуруп пландаштыруу маанилүү. Үчүнчүдөн, тинтүү жүргүзүнүн жыйынтыктоочу этабында тинтүүдөн алынган натыйжаларды процессуалдык каттоонун жолдорун ойлоноу зарыл. Аларды талдоонун жана изилдөөнүн артыкчылыктуу багыттарын аныктоо, адистин алдына коюла турган суроолордун маанилүүлүгү боюнча кезек тартибин жана эрежелерин аныктоо.

11. КМШга мүчө-мамлекеттердин диний экстремизмге каршы аракеттенүү жаатындагы мамлекеттер аралык кызматташуусунун негизги максаттары жана милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат: 1) экстремизмдин бардык көрүнүштөрүнүн алдын алуу, болтурбоо жана бөгөт коюу боюнча КМШга мүчө-мамлекеттердин укук коргоо органдарынын биргелешкен иш-аракеттерин координациялоо; 2) КМШнын мамлекеттик түзүлүшүн жана саясий системасын коргоого багытталган чараларды ишке ашыруу; 3) КМШ мамлекеттеринин жарандарын, шериктештиктин аймагына келген - жарандыгы жок жактардын кызыкчылыктарын укуктук камсыздоо жана коргоо; 4) Шериктеш мамлекеттердин укук коргоо органдарынын терроризмдин жана экстремизмдин көрүнүштөрүнө каршы күрөшү; 5) өз алдынча да, ошондой эле ведомстволор аралык жана мамлекеттер аралык тергөө-оперативдүү тобунун курамында тергөөнү жана ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүү үчүн шарттарды түзүү; 6) экстремизмдин бардык көрүнүштөрүнүн алдын алуу жана бөгөт коюу боюнча мамлекеттер аралык жана ведомстволор аралык кызматташууну уюштурууну жөнгө салуучу КМШнын укук коргоо органдарынын бирдиктүү укуктук базасын иштеп чыгуу; 7) экстремизмге каршы аракеттенүүдө КМШнын учурдагы укуктук базасын оптималдаштыруу, аны эл аралык кылмыш-жаза укугунун стандарттарына жана нормаларына дал келтирүү. Белгилей кетсек, экстремизмдин жана терроризмдин улуттар аралык мүнөзүн эске алуу менен, экстремизмдин бардык көрүнүштөрүнө каршы туруу боюнча КМШнын укук коргоо органдарынын бардык аракеттерин эл аралык кылмыш-жаза укугунун ченемдерине ылайыкташтыруу, баш ийдирүү зарыл.

Көз карандысыз мамлекеттердин улуттук доктриналары менен эл аралык жана жамааттык коопсуздук боюнча суроолорунун карама-каршылыгына карабастан, бардыгы үчүн түшүнүктүү болгон, эл аралык мамилелердин жөнгө салуучу болуп кала берген укуктук жоболордун бүтүндөй дүйнөлүк коомчулук тарабынан туруктуу кабыл алынышына шарттарды түзүү маанилүү.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Жасалган илимий изилдөө, негизги корутундулар жана диссертациянын жоболору, тергөөнү оптимизациялоо, экстремисттик кылмыштарды териштирүүдө жеке криминалистикалык методикаларды иштеп чыгуу жана сунуштоо үчүн негиз катары кызмат кылат. Ошондой эле, криминалистика, алдын ала тергөө, соотук экспертиза курстары боюнча окуу куралдарын түзүү үчүн өбөлгө болот.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо: Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана аны натыйжалары жалпы кылмыштуулукка жана жеке экстремизмге каршы күрөшүү көйгөйлөрүнө арналган тегерек столдордо, жолугушууларда, конференциялардын докладдарында жарыкка чыкты. Ошондой эле, Ош мамлекеттик юридикалык институтунун кылмыш-жаза укугу жана процесси кафедрасында талкууланды.

Диний-экстремизмди ачуу жана териштирүү боюнча жеке криминалистикалык методикаларды апробациялоо, Ош мамлекеттик юридикалык институтунда, криминалистика, жазык процесси дисциплиналары аркылуу окуу процессине киргизилди, муну киргизүү актылары тастыктайт.

Диссертациянын натыйжаларын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Негизги жоболор, корутундулар автордун 12 макаласында, Кыргыз Республикасынын УАК тарабынан сунушталган рецензиялануучу, мезгилдүү жана чет өлкөлүк журналдарда жарыяланды.

Диссертациялык изилдөөнүн структурасы жана көлөмү иштин максаты, милдеттери жана мүнөзү менен аныкталат. Диссертациянын структурасы төмөнкү элементтерди, кириш сөздү, үч бөлүмдү, анын ичинде 9 бөлүмчөнү, корутундуларды, практикалык сунуштарды, пайдаланылган адабияттардын тизмесин жана колдонмолордун камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө тандалган теманын актуалдуулугу ачып берилет, изилдөөнүн максаты жана милдеттери, коргоого сунушталган негизги жоболору, изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана практикалык мааниси көрсөтүлөт, изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана изилдөөнүн натыйжаларын басылмаларда чагылдыруу жөнүндө маалымат келтирилет, диссертациянын структурасы баяндалат.

Биринчи бөлүм «Диний экстремизмдин криминологиялык-криминалистикалык мүнөздөмөлөрү» үч бөлүмчөдөн турат. **Биринчи бөлүмчө** “Диний экстремизмдин жайылышынын абалы жана өбөлгөлөрү”, **экинчи бөлүмчө** “Диний экстремизмдин криминологиялык-криминалистикалык мүнөздөмөлөрү”, **үчүнчү бөлүмчө** “Диний экстремизмге

каршы аракеттенүү жаатында КМШ өлкөлөрүнүн эл аралык кызматташтыгы”.

Белгилей кетсек, КМШнын дээрлик бардык өлкөлөрүндө түзүлгөн жарылуучу кырдаал, улуттар аралык мамилелердин курчушуна жана коомдогу өтө радикалдуу кылмыштуулукка алып келген көйгөйлөрдү, калктын диний сезимдерине кайрылуу жолу менен чечүү аракеттеринин күчөшүнүн терс тенденциясы менен шартталган.

Бул укуктук коомчулуктун тынчсыздануусун жана бул жаатта изилдөөлөрдүн зарылдыгын жаратпай кое албагандыгы талашсыз. Анткени менен, экстремизмдин жана экстремисттик кылмыштардын ар кандай көрүнүштөрүнүн жеке укуктук, социалдык, тарыхый, диний өбөлгөлөрү Ю.И. Авдеев [2008], Ю.М. Антонян [2008], У.Рахмонов [2006], А.С. Багдасаров [2018], А.В. Петрянин [2014], Н.Д. Махмадиев [2012], С.А. Авакян [2015], А.Х. Самиев [2017], К.Н. Салимов (1999), К.И. Поляков [2014] тарабынан анализделген.

Диний экстремизм көйгөйлөрү М.Х. Абдуллаев [2017], В.А. Абдухамитов [2016], А.А. Аслаханов [2003], Д.И. Аминов [2005], А.С. Базарбаев [2004], В.А. Бурковская [2006], И.П. Добаев [2000], В.С. Комисаров [1997], М.М. Махкамов [2011], А.И. Муминов [2007], Д.П. Назиров [2015], Э.Ф. Побегайло [2008], М.А. Саркисян [2003], А.И. Исаев [2009], В.В. Устинов [2002] иштеринде изилденген.

Теориялык суроолор, жеке криминалистикалык методдорду пайдалануунун өзгөчөлүктөрү, экстремизмди жана экстремисттик кылмыштарды ачууда жана тергөөдө жаңыларын иштеп чыгуу, бул көйгөйдү изилдөөгө катышкан окумуштуулардын жана адистердин илимий талаш-тартыштарынын предмети болуп келген.

Экстремизмге жана экстремисттик кылмыштарга каршы туруу проблемаларын изилдөө теориясына олуттуу салым кошкон ата мекендик окумуштуулар: К.С. Асанов [2017], К.И. Жаянбаев [2006], О.Д. Ким [2006], Т.И. Сайфутдинов [2015], Л.Ч. Сыдыков [2016], В.Ш. Табалдиев (1997), К.А. Исаева [2018], К.М. Османалиев [2000] жана башкалар, бул топтогу кылмыштардын бетин ачууда жана тергөөдө теориялык жана практикалык багыттарды сапаттык жактан өзгөртүүгө мүмкүндүк берген. Саналган авторлордун илимий эмгектери мүмкүн болушунча мазмундуу жана комплекстүү болуп эсептелет.

Бирок, колдо болгон илимий эмгектерге карабастан, автор дал ушул эмгектин кириш сөзүндө көрсөтүлгөн көйгөйлөрдүн болушу диний экстремизмге каршы күрөштүн азыркы абалына талдоо жүргүзүүнү талап кылат деп эсептейт. Ошону менен бирге, түзүмдүк элементтердин мазмундук

бөлүгүнүн өзгөчөлүктөрүн, кылмыштардын криминалистикалык мүнөздөмөлөрүн, эл аралык кызматташтыктын алкагында тергөөчүнүн оперативдүү жана башка кызматтар менен өз ара аракеттенүүсүн уюштурууну изилдөөгө басым жасоо талап кылынат. Ошондой эле, диний экстремизмди ачуу жана иликтөө боюнча жеке соттук-медициналык методологияны иштеп чыгуу талап кылынат. [Агыбаева, А.Н. Тергөө аракеттерин жасоонун тактикасы [Текст]: Окуу китеби / А.Н. Агыбаева - А-Ата. Ред. КазГУ. Аль-Фараби 2006. - 456 б.] [Агыбаева, А.Н. Тактика производства следственных действий [Текст]: Учебное пособие / А.Н. Агыбаева - А-Ата. Изд. КазГУ. Аль-Фараби 2006. – 456 с.]

Автор илимий адабияттарды, тарыхый документтерди кылдат изилдеп чыгып, «экстремисттик ишмердүүлүк» дегенге жеке адамдардын, уюмдардын, юридикалык жактардын, анын ичинде мамлекеттердин катышуусунун бардык формалары менен ишке ашырылуучу, укук, эркиндиктерге, диний, моралдык, адеп-ахлактык, коомдун салттуу негиздерине, жеке жаран же мамлекеттин конституциялык принциптерине кол салган жана кылмыш-жаза мыйзамдарынын мазмунунда камтылган ишмердүүлүк деп аныктама берет. Автордун пикири боюнча, кандайдыр бир аракетти жасоо оюнун идеялар, ишенимдер, ниеттер түрүндө жөнөкөй калыптанышынан, ишке ашыруу стадиясына өткөндө гана «экстремисттик ишмердүүлүк» болуп калыптанат. Азыркы учурда, бүтүндөй Борбордук Азия аймагындагы экстремисттик ишмердүүлүк өзүнүн эндемикалык көрүнүштөрү менен мүнөздөлөт. Биринчи кезекте, бул псевдосаясий же ак жакачандардын, анын мүнөздүү өзгөчөлүгү партиялардын, комитеттердин же коомдун кызыкчылыктары идеяларына жамынып, жеке же партиялык кызыкчылыкты жогору койгондугу болуп саналат. Көбүнчө «экстремисттик ишмердүүлүктүн» мындай формасы коррупциялык көрүнүштөр менен коштолот. Бул көрүнүштүн кийинки формасы - "фашизмдин жана ксенофобиянын" бир түрү катары "улуттук шовинисттик" болуп саналат. Аны ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрү, улуттук белгилерин камтыган, өзгөчөлүк, артыкчылык, чыдамсыздык менен чагылдырылган өтө радикалдуу түрдө, каршылаштарын физикалык жок кылуу үчүн конкреттүү иш-аракеттерди бирге жасагандыгында. Диссертациялык изилдөөнүн темасынын өзүнөн улам өзгөчө кызыгууну «экстремисттик ишмердүүлүк», көрүнүштөрүнүн дагы бир формасы, «фанаттикалык-диний» түрү өзгөчө кызыгууну жаратат. Ал өзүнүн ички мазмуну жана мүнөздөмөлөрү боюнча болжолдуу окшоштугуна карабастан, динге эч кандай тиешеси жок, анткени, ар кандай салттуу диний агымдардын же алардын багыттарынын негизги түшүнүктөрүн бузуку жана агрессивдүү чечмелөөсүнө байланыштуу.

[Кондаков, А.С. Теоретические и практические проблемы применения законодательства о противодействии религиозному экстремизму [Текст] /А.С. Кондаков //Вестник Удмуртского Университета. Экономика и право. – 2017. Т.27, чыг. 2 – Б. 343.].

Ошондой эле, «фанатикалык-диний» формасы бардык жалпы таанылган диндер менен дайыма курч идеологиялык тирешүүдө экендигин белгилей кетүү керек, ал диндердин багыттуу ынанымдуу болгонуну карабастан. Белгилей кетсек, «фанатикалык-диний» формасы эндемикалык эмес башкача айтканда, Борбордук Азияда гана эмес. Бул форма дээрлик чексиз таралуу аймагына ээ, тагыраагы: Европа, Америка, Жакынкы Чыгыш ж.б., бул форма бардык жерде кездешет, өтө агрессивдүү жана радикалдуу.«Экстремисттик ишмердүүлүктүн» дагы бир өтө кызыктуу формасы - «экологиялык-фаталдык», бул форманы мүнөздөгөн маңызы анын аныктамасында жатат. Бул форма үчүн, ойлонулбаган, өтө агрессивдүү, ырайымсыз, өзүнүн кесепеттери жана чагылыш формасы курмандыктардын жалпы көлөмү менен мүнөздөлөт. Бул форманын негизги түпкү максаты - мүмкүн болушунча көп жабырлануучулар, кесепеттердин аймагын чоңойтуу, албетте, көбүрөөк кесепеттер.

Автор диний экстремизмге криминалистикалык мүнөздөмө берет, анын мазмуну диний экстремизмди, биринчи кезекте, өз ара байланышкан формаларда болгон коомдук көрүнүш катары түшүнүү керек деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

Автор тарабынан кылмыштуу диний экстремизмдин беш типтүү формасына, ошондой эле, бүгүнкү күндө эң кеңири жайылган, абийир эркиндигине кыянаттык кылуунун коомдук коркунучтуу он бир түрү аныкталып, мүнөздөмө берилген.

Акыркы жылдарда катталган экстремизм көрүнүштөрүн талдоо көрсөткөндөй, экстремизмдин кылмыштуу көрүнүштөрүнүн эң олуттуу саны республиканын түштүк облустарында катталган, алсак,бардык катталган экстремисттик кылмыштардын ичинен Жалал-Абад облусунда - 17,2%, Ош облусунда - 12,8% жана Ош шаарында. -11 ,1%. Ошондой эле, аялдардын экстремисттик аракеттерге катышуусу байкаларлык өсүүдө.

Автор козголгон кылмыш иштеринин жалпы санынын ичинен аялдардын үлүшү (18 факт) – 7,8% түзөрүн белгилеген. Аялдар эркектер менен бирге радикалдуу идеяларды активдүү жайылтып, аялдардын топторун түзүшөт.

Иште, республиканын түштүк аймагында диний-экстремисттик уюмдардын ишмердүүлүгүнө катышкандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылган адамдардын жаш курагы боюнча маалыматтар талданган, ал

мындайча көрүнөт: 19-24 жаш - 20%, 25-29 жаш - 25%, 30-39 жаш-21%, 40-49 жаштагылар-22% 50 жана андан улуулар-12%.

Диссертант, радикалдык жана экстремисттик диний идеялардын жайылышына өлкөнүн эң аялуу альтернативдик маалымат булактары жок аймактары, анклавдар, улуттук азчылыктар компакттуу жашаган, светтик билими начар, экономикалык ишмердүүлүк үчүн мүмкүнчүлүктөрү чектелүү аймактар экенин көрсөткөн. Ошондой эле, профилактикалык жумушжүргүзүлбөгөн аймакта. Ал эми КМШ өлкөлөрүнүн диний экстремизмге каршы аракеттенүү жаатындагы эл аралык кызматташтыгына токтолсок, диссертанттын пикирине ылайык, регионалдык деңгээлде Борбордук Азия мамлекеттеринин укук коргоо органдары диний экстремизмге каршы аракеттенүүдө жаңы натыйжалуу чечимдерди ишке ашырышты. Бул чечимдер диний экстремизмдин көрүнүштөрүн биргелешип иликтөөнү уюштуруу үчүн жаңы далилдүү чечимдерди иштеп чыгууга мүмкүндүк берген эл аралык жазык-укуктук принциптеринин негизинде өз ара аракеттенүүнү уюштуруунун көйгөйлүү маселелерин координациялоого негизделген.

Укук коргоо органдары менен өз ара аракеттенүү жана эл аралык кызматташуу маселелерин кароодо, автор тарабынан диний экстремизмге каршы биргелешкен аракеттерди ишке ашыруу аркылуу милдеттерди жана аларды чечүүнүн жолдорун белгилеген. Алар кийинкелерде камтылат: эл аралык деңгээлде «диний экстремизмдин» так жана бирдиктүү аныктамасын иштеп чыгуу жана “кош криминализациялоо” концепциясын актуалдаштыруу; диний экстремизм сыяктуу феноменди негиздөөдө жана анын укуктук аныктамасын түзүүдө; жасалган кылмыштын мүнөзүнө пропорционалдуу таасирдүү чектөөчү санкцияларды белгилөө боюнча чараларды аныктоодо; Европа Бирлигинин чек араларында экстрадициялоонун натыйжасыз процессинен баш тартууну ырастаган макулдашылган европалык камакка алуу ордерин киргизүү; окшош эл аралык түзүмдөрдүн жана уюмдардын (Евроюст, Europol, Регионалдык антитеррордук түзүм, КМШга мүчө-мамлекеттердин Антитеррордук борбору) уюштуруучулук өз ара аракеттенүү принцибин киргизүүдө «диний экстремизмге» каршы аракеттенүү алкагында алардын укук коргоо иш-аракеттерин координациялоо; диний экстремизмди эл аралык деңгээлде иликтөөдө, укук коргоо органдарынын түздөн-түз өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжалуулугу үчүн укуктук концепциясын иштеп чыгуу

[Сайгафаров, А.М. Шанхайская организация сотрудничества как одна из форм профилактики экстремизма [Текст] / А.М. Сайгафаров // Педагогический журнал Башкортостана: Изд-во БГПУ им. М. Акмуллы. –

Уфа. – 2015. – Б. 61–66. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24157377>].

Автор, КМШГа мүчө-өлкөлөрдүн чек араларында диний экстремизмди иликтөөгө адистешкен укук коргоо органдарынын иш-аракеттери негизинен эпизоддук мүнөзгө ээ деп эсептейт, ар бир мамлекеттин тергөө ишин жөнгө салуучу колдонуудагы мыйзамдарды эске алуу менен, мындай өз ара аракеттенүү жокдесе болот, координациялоонун жана оперативдүү маалыматтарды өз ара алмашуунун начардыгы байкалат.

Автор укук колдонуу практикасынын алкагында эл аралык кызматташтыктын жана өз ара аракеттенүүнүн сапаты толук түрдө байкала электигин жана эл аралык кылмыштуулуктун реалдуу чакырыгына дал келбей турганын белгилеген.

Экинчи бөлүм «Изилдөөнүн методдору жана методологиясы» эки бөлүмчөдөн турат. **Биринчи бөлүмчө** “Изилдөөнүн объектиси жана предмети”, **экинчи бөлүмчө** “Изилдөөнүн методдору”.

Диссертациялык изилдөөнүн **объектиси** болуп, диний экстремизмдин бетин ачуу, иликтөө жана териштирүү боюнча ыйгарым укуктуу кызмат адамдарынын ишмердүүлүгүнүн негизинде келип чыккан коомдук мамилелер, ошондой эле, бул ишке байланыштуу жазык-процесстик мыйзамдардын, криминалистиканын жана ыкчам-издөө иш-чараларынын көйгөйлөрү эсептелинет.

Изилдөөнүн предмети болуп, диний экстремизм кылмыштарын жасоонун өзгөчөлүктөрү жана аларды ачуунун, териштирүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, ошондой эле, диний экстремизмди иликтөөдө эл аралык кызматташтыктын теориялык уюштуруу аспектилері эсептелинет.

Изилдөө методологиясы. Жалпы илимий методдорду колдонуу (дедукция, анализ). Бул өз кезегинде кылмыштуулуктун жалпы абалын, учурдагы мыйзамдардын нормаларын жана диний экстремизмди иликтөө чөйрөсүндөгү укук колдонуу практикасын талдоого жана баалоого, ошондой эле диний экстремизмге каршы аракеттенүү маселелерин чечүүдө автор тарабынан иштелип чыккан ыкмаларды сунуштоого мүмкүндүк берет.

Өз кезегинде: 1) логикалык метод жалпысынан алганда экстремисттик ишмердүүлүктү, жекече алганда диний экстремизмди анализдөөдө турат. 2) түзүмдүк- системалык, укуктун түрдүү тармактарынын негизинде, төмөнкүдөй түшүнүктөрдү аныктоого мүмкүндүк берген: "экстремисттик багыттагы кылмыштар" жана "экстремизм"; 3) диний экстремизмге каршы аракеттенүү маселелерин жөнгө салуучу колдонуудагы ченемдик базага салыштырмалуу укуктук талдоо жүргүзүү; 4) топологиялык, укук коргоо органдарынын кызматкерлерин сурамжылоодо, каралып жаткан

кылмыштарды аныктоо жана тергөө менен байланышкан алардын кесиптик иши боюнча; 5) статистикалык, Кыргыз Республикасындагы экстремисттик багыттагы кылмыштарды тергиштирүүнүн учурдагы абалы жөнүндө маалыматтарды чогултуу жана талдоону камтыйт.

Үчүнчү бөлүм «Диний экстремизмди териштирүүнүн өзгөчөлүктөрү» төрт бөлүмчөдөн турат. ***Биринчи бөлүмчө*** «Диний экстремизмди иликтөөнүн баштапкы этабында тергөө кырдаалдарын аныктоонун мааниси», ***экинчи бөлүмчө*** «Диний экстремизмге байланыштуу кылмыш иштери боюнча сотко чейинки өндүрүш стадиясында тергөөчүнүн жана тергөө органдарынын өз ара аракеттенүүсү», ***үчүнчү бөлүмчө*** «Диний экстремизмди иликтөөдө айрым тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн тактикалык өзгөчөлүктөрү», ***төртүнчү бөлүмчө*** «Диний экстремизмди иликтөөдө атайын билимдерди колдонуу».

Автор белгилеп кеткендей, диний экстремизмди териштирүүнүн баштапкы этабында тергөөчүнүн башкытапшырмасы, «экстремизмдин» пайда болушуна түрткү болгон жагдайларды, анын калыптанышына шарт түзгөн белгилерин жана шарттарын аныктоо жана каттоо болуп саналат. Бул өз кезегинде «экстремизм» катары квалификацияланган кылмыштарды кылмыш-укуктук квалификациялоону жана диний экстремизмден жана экстремисттик багыттагы кылмыштардан айырмалоочу белгилерин билдирет. Тергөөнүн алгачкы этабында диний экстремизм фактысы боюнча кылмыш ишин козгоо жөнүндө чечим кабыл алууда, тергөөчү бул кылмыштын жасалышына шарт түзгөн жагдайларды аныктоо жана себептик байланышты аныктоо көйгөйүнө туш болот.

Автордун диний экстремизмге байланышкан иштер боюнча тергөө практикасын талдоосу, диний экстремизмди иликтөөнүн баштапкы этабында кылмыштын курамынын белгилерин аныктоо жана бул белгилерди кылмыш катары аныктоо көп учурда кыйынга турат деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Мындай көрүнүш кылмыш ишин тергөөнүн башка этаптарында да кездешкенине басым жасалды. Муну төмөнкүчө түшүндүрүүгө болот, диний экстремизмге байланышкан кылмыштар боюнча сотко чейинки өндүрүштүн башталышынын себеби болуп, эреже катары, жабырлануучунун арызы, дагы бир варианты кылмыштын белгилеринин ачылышы жөнүндө билдирүү саналат. Ошол эле учурда, талдоо көрсөткөндөй, диний экстремизмдин көрүнүшүнүн белгилеринин табылгандыгы тууралуу билдирүү ошол эле учурда кылмыш ишин козгоого негиз болуп саналат. Эреже катары, бул билдирүүлөрдүн булагы болуп, пландуу эскертүүчү жана алдын алуучу иш-чараларын жүргүзүү мезгилинде кылмыштын окуясын аныктаган ыкчам-издөө ишинин субъектилери саналат.

Автор тергөөнүн алгачкы этабында пайда болгон тергөө кырдаалы, ага ылайык иштелип чыккан версиялар жана бул аракеттерди жасоодо алынган натыйжалар тергөөнүн алгачкы этабынын методологиясынын маанилүү элементи болуп саналат деп негиздүү эсептейт.

Диссертант, күч түзүмдөрүнүн статистикалык маалыматтары жылдан-жылга зордук-зомбулук менен жасалган кылмыштардын саны өсүп жатканын жана бул түрдөгү кылмыштардын басымдуу бөлүгү экстремисттик мүнөздөгү кылмыштар экенин ачык тастыктап жатканын белгилейт. Укук коргоо органдарын оптималдаштырууга жана алардын ишинин сапатын жогорулатууга багытталган жакында укук коргоо органдарын реформалоо күтүлгөн натыйжаларды берген жок, мунун артында объективдүү да, субъективдүү да себептер турат.

Бардык категориядагы кылмыштарды тергөөнүн натыйжалуулугу үчүн, тергөөчүнүн ыкчам-издөө ишинин субъектилери менен өз ара аракеттенүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн талдоо чоң мааниге ээ. Бул дагы, бирегликте аракеттенүүнүн аталган түрү көбүнчө, тергөө өндүрүшүндө кездешип, кызматташуунун башка түрлөрүнөн өзүнүн эффективдүүлүгү жана процессуалдык мазмунунун өзгөчөлүктөрү менен айырмаланып тургандыгы менен шартталган.

Автордун пикири боюнча, өз ара аракеттенүүнү уюштуруунун сунушталган формасынын мүнөздүү өзгөчөлүгү болуп төмөнкүлөр саналат: тергөөчүнүн жазуу жүзүндөгү буйругу боюнча, алгач тергөө өндүрүшүн жүргүзүү жана өндүрүштөгү конкреттүү иш боюнча ыкчам-издөө иш-аракетин жүргүзүү сурамжылоону түзүү; кээ бир ыкчам-издөө иш-чараларын ишке ашырууга жана пландаштырууга тергөөчүнүн түздөн-түз катышуу мүмкүнчүлүгү; ыкчам-издөө иш-чараларынын жардамы менен кылмыштын субъектисин аныктоо; ыкчам-издөө иш-чараларын ишке ашыруунун жүрүшүндө алынган маалымат менен алмашуу, аны биргелешип талдоо жана анын негизинде биргелешкен аракеттерди оңдоо жана тактоо мүмкүнчүлүгү.

Кылмыштарды иликтөөнүн практикасы көрсөткөндөй, процесстик өз ара аракеттенүүнү пландаштырууда жана уюштурууда эң актуалдуу маселе тергөө -ыкчам топторун түзүү маселеси болуп калууда.

Диний экстремизмди иликтөөнүн мүнөздүү өзгөчөлүгү, ыкчам иш-чаралардын субъектилерин тартуу менен ишке ашырылуучу, күтүлгөн конкреттүү натыйжага жетишүүгө багытталган, жери жана убактысы боюнча макулдашылган, тергөө-ыкчам иш-чараларын ыкчам жүргүзүү зарылчылыгы менен коштолот.

Диний экстремизм жөнүндө иштер боюнча тергөө-ыкчам практикасы тастыктайт, ушул категориядагы кылмыштарды иликтөөдө өз ара аракеттенүүнүн субъектилери болуп, тергелип жаткан кылмыш окуясынын белгилерин ачкан органдын тергөөчүлөрү жана ыкчам кызматкерлери эсептелет, ошондой эле, Кыргыз Республикасынын ички иштер министрлигинин экстремизмге жана мыйзамсыз миграцияга каршы күрөшүү башкармалыгынын кызматкерлери сыяктуу атайын субъектилер саналат. Бул жагдай каралып жаткан жазык иштеринин категориясы боюнча тергөөнүн катышуучуларынын жеке компетенцияларынын чектерине жана кылмышты тергөөдө өз ара аракеттенүүнүн субъекттеринин функционалдык милдеттерин аткаруунун өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу, бир жагынан тергөөгө оперативдүү колдоо көрсөтүү өндүрүшүнө байланыштуу.

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча автор, диний-экстремисттик багыттагы иштерди ачуу, иликтөө жана кароо, албетте, уюштуруучулук татаалдыгы менен мүнөздөлөт жана экстремисттик көрүнүштөрдүн мүнөзү сотко чейинки өндүрүштү туура уюштурууга, уюштуруу-тактикалык жана методикалык кемчиликтерди жоюуга жол бербейт деген тыянакка келет. Диссертант укук колдонуу практикасында тергөөнү ыкчам камсыз кылуу боюнча тергөөчү менен тергөө органдарынын өз ара аракеттенүү мезгилинде биргелешкен тергөө аракеттерин жүргүзүүгө так чектөөлөр жолго салынган эмес деген тыянакка келет. Алардын негизин, тергөө өндүрүшүндөгү уюштуруучулук оперативдүү-тактикалык айкалыштардын, ыкмалардын, методдордун алкагындагы өз ара аракеттенүүнү биргелешип пландаштыруу түзөт.

Автор, ошондой эле, диний экстремизмди иликтөө процессин оптималдаштыруу үчүн тергөөнүн натыйжалуу тактикасын, оперативдүү тактикалык комбинацияларды тандоо максатында соттук-медициналык экспертиза тарабынан иштелип чыккан илимий жоболорду жана практикалык сунуштарды кылдат талдап чыгууга аракет кылган. Диний экстремизм жөнүндө иштерди тергөөнүн динамикасы жана сапаты объективдүү түрдө тергелип жаткан иш боюнча чогултулган материалдардын толук жана ар тараптуу изилденишинен көз каранды. Диний экстремизмге байланыштуу кылмыштар үчүн эң мүнөздүү тергөө аракеттери болуп, окуя болгон жерди кароо, соттук жана атайын экспертизаларды дайындоо, сурак алуунун бардык түрлөрү, тинтүү, алып коюу, ошондой эле атайын тергөө аракеттери аныкталышы мүмкүн.

Көз карандысыз тергөө аракети катары кылмыш болгон жерди карап чыгуу, кылмыш иши боюнча чындыкты аныктоого көмөктөшүүчү бардык жагдайларды объективдүү аныктоо максаты болгон аракет болуп сангалат.

Диний экстремизм боюнча кылмыш иштерин тергөө ишин жүргүзүүдө, окуя болгон жерди кароодо тергөө үчүн негизги болгон айрым жагдайлар аныкталат, атап айтканда, алар кылмыштын объектиси жана субъектиси боюнча аныктоочу маалыматтар, бул кылмыштын себептери, окуя болгон өзгөчөлүктөр, ошондой эле кылмыштын күбөлөрү, окуя болгон жерде калган издер аныкталат.

Диний экстремизмге байланыштуу кылмыш болгон жерди кароону пландаштырууда жана уюштурууда, тергөөчүгө бул кылмыш окуясынын кылмыш-укуктук квалификациясын аныктоосу маанилүү, буга табылган баракчалар, имараттардын дубалдарына жазылган чакырыктар, диний символдор жана адабияттар, диний культ предметтери жардам берүүсү мүмкүн.

Криминалистика илиминин теориялык постулаттары жазык-процессуалдык нормалардын практикалык аракеттенүүсүнүн формаларынын бир түрү катары "суракты" аныктайт. Ошол эле учурда, сурак өз алдынча болуп эсептелинет, көп компоненттүү тергөө аракети болуп саналат, анткени аны ишке ашыруу криминалистиканын теориясында бар, аны өндүрүү ыкмасын оптималдаштыруучу бардык илимий жоболор жана практикалык сунуштар колдонулат.

Автор, криминалистикалык илимдин теориясы аталган тергөө аракетинин белгилүү бир структурага ээ болгон жана аны объективдүү мыйзам ченемдүүлүктөр менен мүнөздөлгөн, сурак берүүнүн процессуалдык регламентин камтыган мүнөздүү белгилерин аныктоого мүмкүндүк берет деп эсептейт. Ошондой эле, сурак жүргүзүүдө колдонулган тактикалык ыкмалар, методдор, жана оперативдүү-тактикалык айкалыштар тизмесин аныктоочу экендиги бул иште баяндалган жоболор менен ырасталат.

Суракка тартылган жабырлануучудан алынган маалыматтарыменен процесстин башка катышуучуларынан алынган маалыматтар натыйжаларында «дал келбөөчүлүктөн» улам келип чыккан карама-каршылыктарды чечүү үчүн тергөөчү, тергөө учурунда алынган буюм далилдерге таянып, суралып жаткандын маалыматтарын жүйөлүү төгүндөөгө чыгара алышы мүмкүн. Кылмыш болгон жерден алынган аудио-видео жазуулар, плакаттар, лозунгдар, диний адабияттар, интернет сайттардын скриншоттору, зарыл болгон учурда беттештирүү жүргүзүлөт.

Тергөөчү, кылмыштын мотивин ачыктоо жана аныктоо көйгөйүнө сурак жүргүзүү учурунда туш болуп, өткөн жылдардагы иштердин тергөө тажрыйбасына негизделген тактикалык сунуштарды практикада колдонууга тийиш, криминалистикалык, тергөө маалыматтар базасын, оперативдүү каттоодогу иштерди, адистердин сунуштарын колдонууга милдеттүү. Ошол

эле учурда, криминалистика теориясы изилдөөдө баяндалган сурак жүргүзүү ыкмаларын өркүндөтүү боюнча, изилдөөдө баяндалган, окумуштуу криминалисттер тарабынан иштелип чыккан жана иштелип жаткан көптөгөн теориялык жоболорго жана практикалык сунуштарга ээ.

Өзүнө мүнөздүү тактикалык өзгөчөлүктөрү бар маанилүү тергөө аракеттери катары, көрсөтмөлөрдү жеринде тактоо жана сурактын бир түрү болуп саналган беттештирүү сыяктуу амалдар эсептелинет. Саналган тергөө аракеттери жүрүм-турумдун так жазык-процессуалдык регламентине ээ болот жана изилдөөдө баяндалган.

Көрсөтмөлөрүндө олуттуу карама-каршылыктар бар жактар, эреже катары, беттештирүүгө катышат, мында алардын ар бири өз көрсөтмөлөрүндө тура беришет. Беттештирүүгө даярданууда, тергөөчү мурда суралган адамдардын көрсөтмөлөрүндөгү карама-каршылыктардын себебин аныктоого тийиш. Ишти тергөөнүн жүрүшүндө, тергөөчү беттешүүгө катышкандардын эрктик сапаттарын изилдеп чыгууга тийиш. Беттештирүүнү даярдоодо көрсөтмөсү тергөөчү үчүн пайдалуураак болгон адам менен сүйлөшүү жүргүзүү зарыл, мында бул катышуучунун беттештирүү учурунда активдүү болушуна жана айыпталуучунун мүмкүн болуучу психологиялык кысымынан коркпоосуна аракет кылуу керек.

Кылмыш иши боюнча маанилүү маалымат булактарын издөө жана алуу максатында жана аны туура чечүү үчүн, тинтүүнүн маанисин баалоо абдан кыйын. Автор, өзүнүн практикалык тергөө тажрыйбасын талдап, тинтүү жүргүзүү жөнүндө чечим тергөөчүнү оор абалда калтырат деп эсептейт, биринчи учурда, ал тергөө аракетин жүргүзүү үчүн негиздерди тастыктаган маалыматтарга ээ болсо, экинчи учурда, тергөөчү күмөн санайт, тинтүү жүргүзүлгөндүгүндө акыры натыйжасы жемиштүү болобу деп. Ошол эле учурда, тактикалык тобокелдиктин болушу сөзсүз түрдө бар экенин жана бул тергөөнүн курамдык компоненти экенин баары түшүнөт.

Автор, диний экстремизм менен байланышкан кылмыштарды тергөө өндүрүшүнүн өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүгү бар экенине көңүл бурган, ал тергөөнүн түпкү максатына жетүү негизинен, тергөөчүнүн криминалистика илими тарабынан сунушталган илимий жоболордун комплексин, алардын негизинде калыптанган сунуштарды колдоно билүүсүн камтыйт. Криминалистикалык методиканын структурасынын мазмунун түзгөн маанилүү багыт болуп, соттук экспертиза саналат.

Издөнүүчүнүн, диний экстремизмге байланышкан кылмыштарды иликтөөдөгү практикалык тажрыйбасы, «атайын билим» түшүнүгүн логикалык жактан «стандарттык» жана «атайын» дегендерге бөлүүгө болот деген тыянакка алып келет. Стандарттык билимдер ичинде доктиласкопия,

фоноскопиялык, баллистика, ошондой эле, атайын дегенде каралып жаткан категориядагы кылмыштарды териштирүүучурундагы психологиялык-психиатриялык, теологиялык, тарыхый, саясий билимдер.

Колжазма текст табылган учурларда, кол жазма соттук экспертизасын дайындоо зарылчылыгы келип чыгат, анткени изилдөө жыйынтыгы колжазма үлгүлөрүн, кол тамгаларды идентификациялоо же ориентация алуучу болуп кала бериши мүмкүн.

Азыркы учурда, психологиялык соттук экспертизалар алардын практикалык маанисин эске алуу менен барган сайын тез-тез дайындалып жатканын эстен чыгарбоо керек, бул заманбап криминалистиканын бир катар инновациялык позициялары жана жетишкендиктери, ошондой эле, анын башка прикладдык илимдер менен симбиозу менен түшүндүрүлөт. Бул психологиянын инсандын өзгөчөлүктөрүн изилдөөчү прикладдык илим катары өнүгүшү, сотко чейинки өндүрүштүн сапатына талаптарды күчөтүү, Кыргыз Республикасынын жазык-процесстик мыйзамдарынын өзгөрүшүнө байланыштуу. Ошондой эле, психологиялык экспертиза жүргүзүү зарылчылыгы жана аны диний экстремизмге байланышкан кылмыштарды далилдөөдө колдонуу зарылчылыгы жөнүндө тергөө бөлүмдөрүнүн жетекчилеринин ведомство ичиндеги буйруктары дагы түрткү болот.

Тергөөнүн жүрүшүндө аныкталган маселелерди жана көйгөйлүү кырдаалдарды чечүүгө багытталган атайын психологиялык билимдердин негиздерин практикада колдонуу, тергөөнүн жүрүшүн оптималдаштырат жана пландаштырылган тергөө аракеттерин жасоону жеңилдетет. Белгилей кетсек, айыпкерден тышкары тергөө объектиси болуп, тергелип жаткан иш боюнча чогултулган ар кандай башка далилдер, диний адабияттардын мазмуну, интернеттеги кат алышуулар, каттын түзүлүш курамы жана лингвистикалык сүйлөө өзгөчөлүктөрү болушу мүмкүн.

Диний экстремизм менен байланыштуу кылмыштарды териштирүүдө тергөөчү, комплекстүү психологиялык-психиатриялык экспертизаны жүргүзүүнү дайындайт, ал эми эксперттин алдына психологиянын жана психиатриянын атайын билими боюнча да суроолор коюлат.

Лингвистикалык соттук экспертизаны дайындоону деталдуу кароо маселеси актуалдуу болуп саналат, аны өткөрүүнүн алкагында, бардык алып жүрүүчүлөрдө каттоого түшкөн, жазуу жүзүндөгү текст же оозеки айтууларытолук каралат.

Окумуштуулардын пикирлерин талдоодон кийин автор, атайын билимдердин натыйжаларын пайдалануунун акыркы адресаттары болуп тергөө органдары, ыкчам иш-аракеттин субъектилери, тергөө судьясы, процесстин катышуучулары болуп саналат деген тыянакка келет. Бардык

субъектилер атайын билимди колдонуу технологиясына ээ эмес, бирок, корутунду түрүндө акыркы натыйжаны гана колдонушат. Ошол эле учурда, аз сандагы адистерге жана эксперттерге тиешелүү болгон атайын билимдер акыркы адресатка жеткиликтүү эмес аларды далилдөө ыкмасы катары колдонуу мүмкүн эмес.

ТЫЯНАКТАР. Изилдөөнүн негизинде төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга болот:

1. Кылмыштар жөнүндө маалыматтардын топтолушу менен, тергөө кырдаалы өзүнүн өзгөчөлүгүн кененирээк көрсөтүп турат, бирок, ошол эле учурда, тергөө кырдаалынын типтүүлүгү бир кырдуу эмес жана териштирүүдөгү кылмыштын криминалистикалык мүнөздөмөлөрүнүн жетишсиздиги, көбүрөөк даражада алардын индивидуалдуулугу менен мүнөздөлөт. Тергөө кырдаалынын ички мазмунунун калыптануу процессине ар бир кылмышты тергөөгө байланыштуу пайда болгон конкреттүү факторлор жана жагдайлар таасир этет. Алардын катарына кылмыш иши боюнча далилдерди, багыт берүүчү маалыматтарды, ошондой эле, жабырлануучунун жана кылмыш жасаган адамдын инсандыгы жөнүндө маалыматтарды, кылмыш иши үчүн мааниси бар маалыматтарды кошууга болот. Тергөө кырдаалын жөнгө салуучу процесстик-укуктук ченемдер болуп, жазык-процесстик мыйзамдардын жалпы жоболору, соттук жана тергөө практикасы, тергөөчүнүн практикалык тажрыйбасы саналат.

2. Автор, изилдөөдө баяндалган шарттардын келтирилген тизмеси белгилүү бир убакыт аралыгындагы кылмышты тергөөнүн методологиясынын криминалистикалык жоболорунун маңызын чагылдырат деп эсептейт, ошого жараша учурдагы тергөө кырдаалынын өзгөчөлүгүн аныкталат. Болжолдуу сунушталган тергөө кырдаалынын түзүмүн жана мазмунун талдоо менен, анын ички элементтерин бөлүп көрсөтүүгө болот, автордун пикири боюнча, жабырлануучудан, кылмыштын күбөлөрүнөн жана окуяны көргөндөрдөн, анын ичинде кылмыш жасаган жактан алынган бардык маалыматтар ички элементтерге кошулуп кетет.

Ошол эле элементтерге жогоруда көрсөтүлгөн маалыматтарды алуунун жагдайлары, кылмыш жөнүндө маалыматтарды алуунун булагы жана ыкмасы, ошондой эле, тергөө кырдаалын чечүү кирет. Терс мотивдеринин негизинде элементтердин өзгөчө категориясына, кылмыштуу кол салуунун бетин ачууга жана териштирүүгө көмөктөшүүчү же тоскоолдук кылган маалыматтарды, ошондой эле кылмышты тергөөгө каршы аракеттенүүнүн башка түрлөрүн кошуп коюусу мүмкүн. Бул маалыматты талдоо жолу менен сунушталган алгоритм кылмыш жасалгандан, кылмыш болгон окуядан кийин дароо окуя болгон жердеги абал тууралуу маалыматты мүнөздөй алат.

Кылмыштын жасалуу жагдайында болуп өткөн өзгөрүүлөрдү талдоо жеке версияларды түзүүгө негиз боло алат.

3. Иликтөөнү ыкчам камсыздоону пландаштырууда, тергөө ыкчам тобунун жетекчиси салттуу эмес диний ишенимдерди, окууларды колдоочулардын жана алардын формалдуу эмес лидерлеринин сапаттык жана сандык курамы, жайгашкан жери жөнүндө багыт берүүчү маалыматтарга ээ болууга тийиш. Ал маалыматтар максатка жетүү үчүн, тергөөнүн бардык субъекттеринин ишмердигин бир багытта координациялоого жөндөмдүүлүк жаратат. Мында тергөө ыкчам тобунун жетекчиси, бул категориядагы иштерди тергөөдө колдонулуучу тактиканы тандоодо криминалистика теориясы сунуш кылган теориялык жоболорго жана практикалык сунуштарга өзгөчө көңүл буруусу зарыл. Бул жобо тергөө өнүрүшү үчүн зарыл болгон маалыматтарды алуунун объективдүү татаалдыгы менен шартталган. Сотко чейинки териштирүүнү уюштурууда тактиканлык ыкманы жана сунуштарды туура тандоонун маанилүүлүгү, мүмкүн болуучу кылмыштуу кол салуулардан күбөлөрдүн коопсуздугун камсыз кылуу боюнча конкреттүү чараларды көрүү зарылчылыгы менен түшүндүрүлөт. Ошондой эле, алынган далилдерди чогултууда жана изилдөөдө техникалык жана эксплуатациялык каражаттарды колдонууда атайын билимдин зарылдыгы менен толукталат.

Тергөө өндүрүшү учурунда калыптанган кырдаалдардын өзгөчөлүгүн, кылмыш окуясы болгон убакыт менен анын жасалгандыгынын белгилерин түздөн-түз аныктоонун ортосундагы белгилүү бир мезгилдин өтүү позициясынан баалоо маанилүү. Тергөөчү, тергөөнүн баштапкы стадиясында пайда болгон тергөө кырдаалдарынын циклдик өзгөрүшүнө шарт түзгөн объективдүү себептерди эске алууга милдеттүү. Тергөө ыкчам тобу кылмыш болгон жерге тез арада келген учурларда, кылмыш болгон жерден жабырлануучуну же кылмыштын башка курмандыктарын табуу жана кылмышты изин суутпай иликтөөнү уюштуруу мүмкүнчүлүгү өтө жогору. Тергөө кырдаалынын өнүгүшүнүн бул вариантынын мүнөздүү белгиси болуп, кылмыш болгон жердеги кырдаалдын максималдуу сакталышы саналат. Тергөө кырдаалынын андан аркы өнүгүшү толугу менен тергөөчү жана ыкчам тергөө тобунун субъектилери тарабынан биргелешкен аракеттердин жерин максаттуу координациялоодон, ыкчам-тактикалык айкалыштыруудан, мүмкүн болуучу варианттарынан көз каранды.

Чыныгы тергөө кырдаалын түшүнүү үчүн, таасири боюнча принципалдуу жаңы жана маанилүү натыйжаларды төмөнкүлөр толукташы мүмкүн: сырттагы байкоо камераларынан алынган видеожазуулардын материалдары, «коопсуз шаар», «БЕЛИНГ» уюлдук байланыш тутумдары,

эксперттик маалыматтар базасынын маалыматтары, оперативдүү каттоолор, мурда тергелген кылмыштын курамы боюнча окшош иштердин архивдери.

4. Криминалистика теориясынын позициясынан алганда, тергөө ыкчам тобу кылмыштын картинасын калыбына келтирүү үчүн, кылмыштын изин чогултуу жана аныктоо боюнча зарыл иш-аракеттерди тез жана координациялуу жүргүзүүсү керек. Окуя болгон жерди кароо өндүрүшүн уюштурууда, оперативдүү, эксперттик, маалыматтык базаларды пайдалануу маалымдуулук жагынан эң чоң эффективдүүлүктү бере алат. Коомчулуктун, этникалык топтордун жана диний жамааттардын формалдуу эмес лидерлеринин арасында жүргүзүлүп жаткан иштер кылмышкерлердин болжолдуу жайгашкан жерин, алардын качып кетүү жолдорун, борборлорун жана кылмыш куралдарынын жайгашкан жерин аныктоого жардам берет. Диний экстремизмди иликтөөнүн маанилүү өзгөчөлүгү болуп, тергөө ыкчам тобунун бардык катышуучуларынын аракеттеринин так алгоритминин болушу саналат. Тергөөчүнүн аракеттеринин ырааттуулугунун алгоритми тергөөнүн ар бир баскычы боюнча уюштуруу пландаштыруунун натыйжаларын камтыйт. Окуя болгон жерди кароонун практикалык башталышы түздөн-түз кылмыш окуясы болгон конкреттүү жерден ишке ашырылат. Кылмыш болгон жерде тергөөчү, мүмкүн болсо, жабырлануучунун бардык маалыматтарын тактоосу керек, аларды тактоо үчүн, оперативдүү кызматкерге конкреттүү криминалисттик жана оперативдүү маалымат базаларын жана каттоолорду колдонууну көрсөтүү менен тапшырма бериши керек. Күбөлөр менен иштөө тартибин жана башка укук коргоо органдарынын ыкчам бөлүмдөрү менен өз ара аракеттенүүнү уюштуруунун тартибин аныктайт. Окуя болгон жерди кароонун практикалык өндүрүшүндө, тергөө ыкчам тобунун жетекчиси конфликттик кырдаалды болтурбоо максатында, кароону өткөрүүнү кылмыштын объектисин, күбөлөрдү өзүнчө тартуунун тактикалык зарылчылыгын эске алуу менен пландаштырат. Бул шарттын аткарылышы жүргүзүлүп жаткан тергөө аракетинин процессин белгилөөдө, далилдерди чогултууда белгилүү бир кыйынчылыктар менен коштолушу мүмкүн, анткени протоколдо көрсөтүлгөн аракеттерге катышуучулар, ага процесс башталгандан тартып акырына чейин түздөн-түз катышууга тийиш. Диний экстремизмге байланыштуу иштер боюнча кылмыш болгон жерди кароо талаптарын негиздеген тактикалык жоболоруна, анын аракетке жөндөмдүүлүгүн жана физикалык абалын эске алуу менен жабырлануучунун тергөө аракети катышуу ыктымалдуулугун кошууга болот.

5. Автор, тергөөчүнүн жана ыкчам-иликтөө ишинин субъектилеринин өз ара аракеттенүүсүнүн ушул эмгекте каралган формасы абдан натыйжалуу,

андан ары теориялык тереңдетүүгө жана өнүктүрүүгө татыктуу деген тыянакка келет. Бул форманын мүмкүнчүлүктөрү процессуалдык укуктун ченемдери менен гана сырттан чектелет. Ички мүмкүнчүлүктөр өз ара аракеттенүүнүн алкагында тергөөчүнүн жана ыкчам-издөө ишинин субъектилеринин өз мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашырууга умтулуусу түрүндө гана чектөөлөргө туш болушу мүмкүн. Тергөөчү менен ыкчам-издөө ишинин субъектилеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн алкагында пландаштырылган иш-чараларды ишке ашыруу үчүн, алардын аракеттеринде тергөөнүн ар бир стадиясында пландаштырылган ырааттуулукту сактоо маанилүү. Учурдагы маалыматты өз ара алмашууну, албетте, зарыл болгон учурда гана уюштурушат жана бул алардын процессуалдык ыйгарым укуктарына зыян келтирбейт. Ушул эле контекстте, учурдагы маалымат менен алмашуудан тышкары, ар бир этапта тергөөнүн жүрүшүн кийин оңдоо жана координациялоо үчүн өз алдынча иш-аракеттердин жана аракеттердин натыйжалары менен алмашуу процедурасын уюштуруу маанилүү. Мыйзамдарда ыкчам-издөө ишинин субъектилери катыша ала турган тергөө аракеттери так аныкталбагандыктан, алар, эреже катары, тактикалык жактан татаал тергөө аракеттерин жүзөгө ашырууга тартылат. Тергөөгө активдүү каршылык көрсөткөн учурларда практика көрсөткөндөй. Мындай учурларда өз ара аракеттенүүнүн алкагында тергөө органы тергелип жаткан кылмыш-жаза иши боюнча өндүрүшкө тиешелүү болгон маалыматтарды чогултуу жана изилдөө функциясын ишке ашырат. Биргелешкен аракеттердин тактикасын тандоонун ажырагыс шарты болуп, тергөө стратегиясын натыйжалуу ишке ашыруу үчүн зарыл болгон оперативдүү-тактикалык айкалыштарды аныктоо эсептелет. Аныктоо, тергөөнүн жүрүшүн оптималдаштыруу боюнча тергөөчү менен ыкчам иликтөөнүн субъектилеринин биргелешип иштеп чыгуучу зарыл чаралар болуп саналат. Ошол эле учурда, биргелешкен аракеттердин планы чыр-чатак кырдаалында жана шектүүлөр тарабынан тергөөгө мүмкүн болуучу каршылык көрсөтүүдө жалпы жана айрым аракеттерди координациялоонун тартибин караштырууга тийиш. Изденүүчү өзүнүн изилдөөсүндө, ыкчам издөө аракеттеринин теориялык негиздери, жазык-процессуалдык жана криминалистикалык илим тергөөчү менен тергөө органдарынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн дагы бир түрүн – тергөө органдарынын тергөөгө «жардамын» бөлүп көрсөткөндүгүнө көңүл бурат. Мында биз, «жардам көрсөтүүнү» алгач тергөө органдары тарабынан уюштуруу-техникалык чараларды ишке ашыруу катары гана эмес, ошондой эле, тергөө аракетин эң натыйжалуу жүргүзүү үчүн, тергөөчүгө зарыл маалыматтар менен

маалыматтык камсыздоо катары карайбыз. Мында биз тергөө жүргүзүү үчүн негиз болгон кылмыштуу окуянын жагдайларын түшүнөбүз.

6.тергөө - ыкчам топ өз ара уюшумдуу аракеттенүүнүн формаларынын бири катары, анын ар бир мүчөсүнүн компетенцияларынын эң натыйжалуу симбиозу болуп саналат. Кылмыштарды иликтөөдө пайда болгон көйгөйлүү маселелерге жана чакырыктарга дароо жооп берүүгө жөндөмдүү оперативдүү механизмди билдирет. Мына ушундай салым менен тергөө иштеринин бүткүл көлөмүнчечүүдө, тергөө - ыкчам топтун бүт курамы аларга коюлган бардык талаптардын аткарылышын ачык-айкын камсыз кылат.Кылмыштын бетин ачууну жана теригтирүүнү сапаттуу жүргүзүүнү камсыз кылган уюштуруучулук башкаруунун зарыл болгон режимин сактайт. Диний экстремизм жөнүндө иштерди иликтөөнүн жүрүшүндө, ыкчам-издөө ишинин субъектилери менен тергөөчүнүн биргелешкен уюштуруучулук өз ара аракеттенүүсү негизинен, кийинки конкреттүү аракеттерден турат: а) диний экстремизм чөйрөсүндөгү кылмыш жөнүндө билдирүүнү текшерүү стадиясындагы биргелешкен аракеттер; б) колдо болгон оперативдүү материалдарды талдоо боюнча өз ара аракеттенүү; в) экстремисттик мүнөздөгү жасалган кылмыш жөнүндө маалыматтарды табуу жана аныктоо боюнча биргелешкен иш-чараларды;г) каралып жаткан кылмышты тастыктаган же күбөлөндүргөн материалдар жетишсиз болгон учурда, сотко чейинки өндүрүштүн стадиясында биргелешкен бекемдөөчү аракеттери жүргүзүлөт.

7. Диний экстремизмди териштирүүдө тергөө-ыкчам тобунун жетекчиси үчүн криминалистикалык тактика тарабынан иштелип чыккан илимий жоболорду жана практикалык сунуштарды сактоо маанилүү, бул тергөө учурунда мүмкүн болуучу каталарды минималдаштырууга, аны териштирүүнүн натыйжалуулук позициясын оптималдаштырууга жана тергөө-ыкчам тобунун ар бир мүчөсүнүн бардык аракеттер процессин тартипке келтирүүгө мүмкүндүк берет.Тинтүү жүргүзүүдө тергөө-ыкчам тобунун жетекчиси учурдагы калыптанганжагдайды, тергөө кырдаалын туруктуу жеке көзөмөлүндө кармап туруу маанилүү, конфликттик кырдаалдын көрүнүшүнө, өзүнө жана тергөө-ыкчам тобунун мүчөлөрүнө карата психологиялык, эмоционалдык басымга жол бербөө, анын ичинде, кылмыштын бетин ачууда,иликтөөгө катышкан башка процессуалдык субъектилерине дагы басымга жол бербөө.Тергөөчүнүн кесиптик даярдыгынын жогорку деңгээли, пикир алышууда токтоолук, тинтүүчү субъектилерге карата чыр-чатакты болтурбоо, тинтүүнүн натыйжалуулугуна жана диний экстремизмди иликтөөдө зарыл болгон башка тергөө иш-аракеттерин жүргүзүүгө сапаттуу таасирин тийгизет. Ошол эле учурда

тергөөчүнүн жана тергөө ыкчам тобунун мүчөлөрүнүн аракеттеринде бекемдиктин жана чечкиндүүлүктүн көрүнүшү, кабыл алынган чечимдерди ишке ашыруудагы өжөрлүк, тергөөчүнүн жана тергөө ыкчам тобунун катышуучуларынын көздөгөн максатына жетүүсүнө эффективдүү таасирин тийгизерин түшүнүү зарыл.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР. Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча төмөнкү практикалык сунуштамалар берилди:

1. Тергөө кырдаалынын ички мазмунун калыптануу процессине ар бир кылмышты тергөөгө байланыштуу пайда болгон конкреттүү факторлор жана жагдайлар таасир этет, ага байланыштуу, ар бир конкреттүү жагдайды кылдат изилдөө сунушталат.

2. Тергөө кырдаалынын сунушталган түзүмүн жана мазмунун талдоо менен, анын ички элементтерин бөлүп көрсөтүүгө болот, автордун пикири боюнча, жабырлануучудан, күбөлөрдөн жана кылмыштын күбөлөрүнөн, анын ичинде кылмышты жасаган адамдан алынган ар кандай маалыматтар ички элементтерди түзөт.

3. Сотко чейинки териштирүүнү уюштурууда тактиканлык ыкмаларды жана сунуштарды туура тандоонун маанилүүлүгү, мүмкүн болуучу кылмыштуу кол салуулардан күбөлөрдүн коопсуздугун камсыз кылуу боюнча конкреттүү чараларды көрүү зарылчылыгы менен түшүндүрүлөт. Ошондой эле, алынган далилдерди чогултууда жана изилдөөдө техникалык жана эксплуатациялык каражаттарды колдонууда атайын билимдин зарылдыгы.

4. Диний экстремизмди иликтөөнүн маанилүү өзгөчөлүгү болуп, тергөө ыкчам тобунун бардык катышуучуларынын аракеттеринин так алгоритминин болушу саналат. Тергөөчүнүн аракеттеринин ырааттуулугунун алгоритми, тергөөнүн ар бир баскычы боюнча уюшумдуу пландаштыруунун натыйжаларын камтыйт. Окуя болгон жерди кароонун практикалык башталышы түздөн-түз кылмыш окуясы болгон конкреттүү жерден ишке ашырылат.

5. Тергөөчү менен ыкчам тергөө тобунун субъектилеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн алкагында пландаштырылган иш-чараларды ишке ашыруу үчүн, алардын аракеттеринде тергөөнүн ар бир стадиясында пландаштырылган ырааттуулукту сактоо маанилүү. Өз ара учурдагы маалымат алмашууну, албетте, зарыл болгон учурда гана уюштурушат жана алардын процессуалдык ыйгарым укуктарына зыян келтирбейт.

6. Диний экстремизм боюнча иштерди иликтөөнүн жүрүшүндө, ыкчам-издөө ишинин субъектилери менен тергөөчүнүн биргелешкен уюштуруучулук өз ара аракеттенүүсү негизинен, кийинки конкреттүү аракеттерден турат: а) диний экстремизм чөйрөсүндөгү кылмыш жөнүндө

билдирүүнү текшерүү стадиясындагы биргелешкен аракеттер; б) колдо болгон оперативдүү материалдарды талдоо боюнча өз ара аракеттенүү; в) экстремисттик мүнөздөгү жасалган кылмыш жөнүндө маалыматтарды табуу жана аныктоо боюнча биргелешкен иш-чараларды;г) каралып жаткан кылмышты тастыктаган же күбөлөндүргөн материалдар жетишсиз болгон учурда, сотко чейинки өндүрүштүн стадиясында биргелешкен бекемдөөчү аракеттери жүргүзүлөт.

7.Тергөөчүнүн кесиптик даярдыгынын жогорку деңгээли, пикир алышуудагы токтоолук, тинилүүчү субъектилерге карата чыр-чатакты болтурбоо, тинтүүнүн натыйжалуулугуна жана диний экстремизмди териштирүүдө зарыл болгон башка тергөө иш-аракеттерин жүргүзүүгө сапаттуу таасирин тийгизет.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Жолдошов, М.А. Некоторые проблемы правового общественного сознания [Текст] / М.А. Жолдошов// Известия ВУЗов (Кыргызстан). 2014. № 2. - С. 83-85.
2. Жолдошов, М.А. Влияние общественного самосознания на формирование правового законодательства [Текст] /М.А. Жолдошов//

Известия ВУЗов (Кыргызстан). - Известия ВУЗов (Кыргызстан). 2015. № 5. - С. 306-308.

3. Жолдошов, М.А. Влияние правосознания в юридической практике [Текст] / М.А. Жолдошов// Известия ВУЗов (Кыргызстан). 2015. № 12. - С. 51-53.

4. Жолдошов, М.А. Диний экстремизмди териштирүүдө кээ бир соттук экспертизаларды жана атайын билимди пайдалануунун методикасы [Текст] /М.А. Жолдошов// Известия ВУЗов Кыргызстана. 2018. № 11. - С. 149-152.

5. Жолдошов, М.А., Кыргыз Республикасында диний экстремизмдин оперативдүү динамикасынын анализи [Текст] / Э.С. Токторов, М.А. Жолдошов// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2019. № 12. - С. 174-177.

6. Жолдошов, М.А. Кылмыштарды териштирүүдө оперативдик камсыздоону уюштуруунун көйгөйлүү суроолору [Текст] /Э.С. Токторов, М.А. Жолдошов// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2019. № 12. - С. 182-184.

7. Жолдошов, М.А. Диний экстремизм жана аны менен байланышкан кылмыштарга каршы аракеттенүү боюнча оперативдүү жагдайды теоретикалык анализдөө [Текст] /Э.С. Токторов, М.А. Жолдошов// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. № 1. - С. 100-103.

8. Жолдошов, М.А. Экстремизмди териштирүүнүн оперативдүү камсыз болушу [Текст] /Э.С. Токторов, М.А. Жолдошов// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. № 1. - С. 108-110.

9. Жолдошов, М.А. Диний экстремизмди териштирүүдө тергөөчүнүн жана оперативдүү-издөө ишмердүүлүк субъектилеринин өз-ара аракеттенүүсүнүн маселелери [Текст] /Э.С. Токторов, М.А. Жолдошов// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. № 2. - С. 187-190.

10. Жолдошов, М.А. Общая характеристика противодействия религиозному экстремизму в Кыргызской Республике [Текст] /Э.С. Токторов, М.А. Жолдошов// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. № 2. - С. 196-199.

11. Жолдошов, М.А. On the Issue of Religious Extremism: Concept, Essence and Problems [Текст] /М.А. Жолдошов// Theoretical & Applied Science. 2020. № 11 (91). - С. 281-283.

12. Жолдошов, М.А. Особенности методики расследования религиозного экстремизма: криминологический и криминалистический аспекты: Монография [Текст] /М.А. Жолдошов// Ош, 2020 - 252 с.

Жолдошов Максатбек Арзимамаатовичтин 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам издөө иши адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденүүгө «Диний экстремизмди иликтөө методикасынын өзгөчөлүктөрү» темасындагы диссертациялык изилдөөсүнө резюме

Негизги сөздөр: диний экстремизм, криминалистикалык мүнөздөмө, криминологиялык мүнөздөмө, иликтөө, тактика, жеке методика, ыкчам-издөө иши, ыкчам тактикалык комбинация, эл аралык кызматташтык, өз ара аракеттенүү, эл аралык кылмыштуулук, терроризм.

Изилдөө объекти диний экстремизмди, бул иш менен байланыштуу жазык-процесстик мыйзамдардын көйгөйлөрүн, криминалистика жана ыкчам издөө ишин аныктоо, ачуу жана иликтөө боюнча ыйгарым укуктуу адамдардын иш-аракетинде келип чыккан коомдук мамилелер болуп саналат.

Изилдөө предмети диний экстремизм кылмыштарын жасоонун өзгөчөлүктөрү жана аларды аныктоонун жана тергөөнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, ошондой эле диний экстремизмди иликтөөдөгү эл аралык кызматташуунун теориялык уюштуруу аспектилери болду.

Иштин максаты диний экстремизмди иликтөө методологиясынын көйгөйлүү аспектилерин комплекстүү теориялык изилдөө, кылмыштуулуктун бул түрүнө каршы аракеттенүү боюнча эмпирикалык материалдарды жана статистикалык маалыматтарды изилдөө жана анын негизинде диний экстремизмди иликтөө боюнча сотко чейинки өндүрүштүн ишин оптималдаштыруу боюнча методикалык сунуштарды өркүндөтүү үчүн илимий-негиздүү сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөө методдору жана аппаратура илимий таануунун диалектикалык методу, формалдуу логикалык метод, праксиологиялык жана стратометрикалык методдор, ошондой эле экстремизмди иликтөөнүн колдонуудагы криминалистикалык методикаларын талдоого комплекстүү системалуу мамиле кылуу жана алардын негизинде жеке криминалистикалык методдорду, диний экстремизмди иликтөө боюнча теориялык жоболорду жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы иш диссертациялык деңгээлде Кыргыз Республикасынын колдонуудагы кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарынын контекстинде диний экстремизм көрүнүштөрүн изилдөө методикаларынын укуктук жана уюштуруучулук аспектерин изилдөө жана кароо жүзөгө ашырылган алгачкы комплекстүү изилдөөлөрдүн бири болуп саналганы, ошондой эле диний экстремизм чөйрөсүндө кылмыштарды иликтөөнүн баштапкы этабында сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишин өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыккандыгы менен аныкталат.

Колдонуу боюнча сунуштар. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары криминалистика илимин өнүктүрүүгө белгилүү бир салым кошот жана диний экстремизмдин көрүнүштөрүнүн өзгөчөлүктөрүн изилдөө боюнча перспективалуу илимий ишмердүүлүктө талап кылынат.

Колдонуу чөйрөсү кылмыш-жаза процесси, криминалистика, ыкчам издөө иши

Резюме диссертационного исследования
ЖолдошоваМаксатбекаАрзимамамовича««Особенности методики
расследования религиозного экстремизма»» на соискание ученой степени
кандидата юридических наук по специальности: 12.00.09 – уголовный процесс,
криминалистика;
оперативно – розыскная деятельность

Ключевые слова: религиозный экстремизм, криминалистическая характеристика, криминологическая характеристика, расследование, тактика, частная методика, оперативно – розыскная деятельность, оперативно тактическая комбинация, международное сотрудничество, взаимодействие, международная преступность, терроризм.

Объектом исследования являются общественные отношения, которые возникают в деятельности уполномоченных лиц по выявлению, раскрытию и расследованию религиозного экстремизма, связанные с этой деятельностью проблемы уголовно процессуального законодательства, криминалистики и оперативно розыскной деятельности.

Предметом исследования явились особенности совершения преступлений религиозного экстремизма и закономерности их выявления, и расследования, а также теоретические организационные аспекты международного сотрудничества при расследовании религиозного экстремизма.

Целью работы явилась проведение комплексного теоретического исследования проблемных аспектов методики расследования религиозного экстремизма, изучения эмпирического материала и статистических данных о противодействии данному виду преступности и разработка на этой основе научно-обоснованных рекомендаций по совершенствованию методических рекомендаций по оптимизации деятельности органов досудебного производства связанных с расследованием религиозного экстремизма.

Методы исследования и аппаратура стали диалектический метод научного познания, формально логический метод, праксиологический и стратометрический методы, а также комплексный системный подход к анализу имеющихся криминалистических методик расследования экстремизма и разработки на их основе частных криминалистических методик, теоретических положений и практических рекомендаций по расследованию религиозного экстремизма.

Полученные результаты и их новизна. определяется тем, что работа является одним из первых комплексных исследований, в котором на диссертационном уровне осуществлено изучение и рассмотрение правовых и организационных аспектов методики расследования проявлений религиозного экстремизма, в контексте действующего уголовно-процессуального законодательства Кыргызской Республики, а также выработаны предложения по совершенствованию деятельности органов досудебного производства на первоначальном этапе расследования преступлений в сфере религиозного экстремизма.

Рекомендации по использованию результатов диссертационного исследования вносят определенный вклад в развитие криминалистической науки и востребованы в перспективной научной деятельности по изучению особенностей проявления религиозного экстремизма.

Область применения уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность

ABSTRACT

of the Thesis Research of Maksatbek Arzimamatovich Zholdoshev for a Candidate Degree in Law Sciences in Specialization 12.00.09 - Criminal Procedure, Criminalistics; Criminal Intelligence Operations;

Theme: “Features of the Religious Extremism Investigating Methodology”

Keywords: religious extremism, criminalistic characterization, criminological characterization, investigation, tactics, private technique, criminal intelligence operations, operational tactical combination, international cooperation, interaction, international crime, terrorism.

The Object of the study is social relations arising in the activity of persons authorized to identify, detect and investigate religious extremism, and problems of criminal procedure legislation, criminalistics and criminal intelligence operations related to this activity.

The Subject of the Research was the features of the religious extremism crimes commission and the patterns of their detection and investigation, and theoretical organizational aspects of international cooperation in the investigation of religious extremism.

The Purpose of the work was to conduct a comprehensive theoretical study of problematic aspects of the religious extremism investigation methodology, to study empirical material and statistical data on counteracting this type of crime and, on this basis, to develop evidence-based recommendations for improving methodological recommendations for optimizing the activities of pre-trial proceedings related to investigation of religious extremism.

Research methods and facilities were a dialectical method of scientific knowledge, Aristotelian method, praxeological and stratometric methods, as well as a comprehensive systematic approach to the analysis of existing criminalistic methods for investigating extremism and developing on their basis private criminalistic methods, theoretical provisions and practical recommendations for investigating religious extremism.

Results obtained and their novelty are determined by the fact that the work is one of the first comprehensive studies where, at the dissertational level, the study and consideration of legal and organizational aspects of the investigation methodology for religious extremism manifestations was carried out in the context of the current criminal procedure legislation of the Kyrgyz Republic, and suggestions were developed to improve the activities of pre-trial procedure at the initial stage of investigation of religious extremism crimes.

Recommendations for using the results of the Thesis Research make a certain contribution to the development of forensic science and are in demand in advanced scientific activities to study the features of religious extremism manifestation.

Scope: criminal procedure, criminalistics, criminal intelligence operations.